

RUS BASINI'NDA (NİVA DERGİSİ) İKİNCİ MEŞRUTİYET SÜRECİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Ahmet ÇELİK*

Öz

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal yapısı için bir dönüm noktası olan İkinci Meşrutiyet'in ilanı, dönemin iç ve dış konjonktürünü etkileyen önemli bir gelişmedir. Osmanlı iç politikasında kargaşaları beraberinde getiren süreç, dış politikada da büyük güçlerin Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarında revizyona gitmelerine sebep olmuştur. Rusya, hem Boğazlar ve Balkanlarla ilgili politikaları, hem de Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi sebebiyle, İkinci Meşrutiyet'in ilanı süreci ile yakından ilgilenmiştir. Bu süreçte yayın yapan Rus basın organı Niva Dergisi de Meşrutiyet süreci ile haberlere yer vererek, yorum ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Rusya'nın politikasını göstermesi açısından, Niva Dergisi'nin yorumları dikkate değerdir. Çalışmamızda; haftalık olarak yayın yapan Niva Dergisi'nin, İkinci Meşrutiyet süreci ile ilgili yaptığı haber ve değerlendirmeler incelenerek, bu değerlendirmelerin amacı ve mahiyeti, süreçle alakalı yazılı literatürle de mukayesesi yapılarak, tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İkinci Meşrutiyet, Rus Basını, İkinci Abdülhamit, 31 Mart İsyanı*

Abstract

In the Russian Press (Niva Magazine) Evaluations on the Second Constitutional Process

The declaration of the Second Constitutional Era, which was a turning point for the political and social structure of the Ottoman State, was an important event affecting the internal and external conjuncture of the period. The process that brought the turmoil in Ottoman domestic politics, led to the revision of the great powers in foreign policy to the policies of the Ottoman State. In this process, Russia, which pursued a policy on both the Straits and the Slavs in the Balkans, was closely interested in this process due to the influence of Germany on the Ottoman Empire. The Russian press organ Niva Magazine, which published in this process, included the news through the Constitutional Period and made comments and evaluations. In our study; the news and evaluations of the Niva Magazine, which publishes on a weekly basis, about the Second Constitutionalist period were examined and the purpose of these evaluations were compared with the written literature related to the process.

---

* Arş. Gör. Dr. Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü/Elazığ.
E-posta: ahmetcelik2@firat.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0624-6701
(Makale Gönderim Tarihi: 11.07.2020 - Makale Kabul Tarihi: 23.10.2020)

Key Words: *Second Constitutional Monarchy, Russian Press, Abdulhamit II, March 31 Revolt*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde anayasal düzenin gelişmesinde önemli bir yeri olan İkinci Meşrutiyet'in ilânı hem Osmanlı iç siyasetini, hem de uluslararası dengeyi etkileyen önemli bir gelişmedir. Türk siyasi ve aynı zamanda sosyal yapısı üzerine esaslı değişimlere sebep olan bu süreç, Osmanlı Devleti içindeki bazı gurupların zorlu bir mücadeleye girişmesine sebep olduğu gibi, yabancı ülkelerin politikalarını da etkileyen bir gelişmeydi. Bu sebeple, özellikle dönemin uluslararası aktörleri bu süreci yakından takip etmiş, yabancı basın süreçle ilgili haber ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Basın, bir olayı incelerken kullanabileceğimiz önemli kaynaklardan biridir. Olayları basın aracılığı ile incelemek, dönemin birinci derece şahitlerinin görüş ve yorumları ile olaylara bakmak anlamına gelir. Basındaki haber, yorum ve değerlendirmeler, dönemin şahitleri tarafından yapılmasından dolayı, taraflı olma ihtimali olsa da önemlidir. Ancak, meydana gelen olayları, yabancı basın aracılığı ile incelemek, farklı bir gözle bakmanın yanında, basını incelenen ülkenin görüş ve düşüncelerini yansıtması bakımından öne çıkmaktadır.

Türk siyasi tarihi açısından önemli bir yere sahip olan İkinci Meşrutiyet'in ilanı sürecinin, dönemin uluslararası aktörlerinden biri olan Rusya'nın basınından incelenmesi, hem süreci farklı bir bakış açısıyla görmemiz, hem de Rusya'nın bu süreci nasıl değerlendirdiğini anlamamız bakımından önemlidir. Bu süreçte Rusya ile ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin politikalarını etkileyen önemli unsurlardan biriydi. Öyle ki, Rusya'nın uluslararası politikalarının yanında, Rusya'da meydana gelen olaylar bile Osmanlı Devleti'nin iç siyasetini etkiliyordu¹.

Aynı şekilde Rusya da bölgesel ve uluslararası gelişmeleri yakından takip etmiş, politikalarını bu gelişmeler çizgisinde belirlemiştir. Rusya'nın dikkatle takip ettiği gelişmelerden biri de Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi olmuştur. Rus Devleti'nin yanında, Rus basını da bu süreci yakından takip etmiş, gelişmeleri okuyucularına aktarmıştır. Bu süreçte yayın yapan ve iç ve dış politik olayları okuyucularına duyuran Niva Dergisi, İkinci Meşrutiyet sürecinde, Türkiye'de meydana gelen olayları ve bu olaylarla ilgili değerlendirmeleri okuyucularına aktarmıştır.

1. Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'e Giden Süreç

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'le idare düşüncesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru, Mithat Paşa ve çevresindekiler tarafından ortaya atılmıştı. İlk defa 1876 yılında, Kanun-i Esasi Osmanlı bürokrasisi tarafından ilan edilerek, yönetim şekli de *Meşrutiyet* olarak belirlenmişti. Ancak bu ilk Meşrutiyet denemesi, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Türk-Rus Savaşı bahane edilerek, Sultan Abdülhamit tarafından, anayasanın kendisine

¹ Rusya 1905 Devrimi, Çar'ın tahtını sallamış, aynı şeyin Türkiye'de yapılabileceği kanaati kuvvet bulmuş ve tedbirler alınmıştı. Jön Türkler 1905 devrimini ve sonuçları takip etmişler, bu olayla ilgili gelişmeler hakkında yazılanları gizlice ülkeye sokmuşlardı. Ayrıntı için bkz. Kurat 2011, s.139. Ayrıca, Rusya'da meydana gelen devrim olayları karşısında, Sultan Abdülhamit'in tutumu ve Jön Türklerin yaklaşıma hakkında geniş bilgi için bkz. Saygılı 2016, s. 30.

tanıdığı hakkı kullanarak, meclisi kapatması ile son bulmuştu².

Meşrutiyetin rafa kaldırılmasından sonra, ikinci kez ilan edilmesine kadar geçen süreçte meydana gelen, iç ve dış politikadaki gelişmeler, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında meydana gelen gelişmeleri etkilemiştir. Dış politikada büyük güçlerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri ve politikaları bu süreci etkilerken, iç politikada Sultan Abdülhamit'in Meşrutiyet'in feshinden sonra, tekrar ilanını isteyen muhalif grupların faaliyetleri, ülkenin siyasi yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Niva Dergisi de İkinci Meşrutiyet'in ilanı sürecinde meydana gelen olayları değerlendirirken bu olayların üzerinde durmuştur.

Bu süreçte, Osmanlı dış politikasına yön veren önemli gelişmelerden biri, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürdüğü politikayı değiştirmiş olmasıydı. İngiltere'nin 93 Harbi sonuna kadar genel politikası, bölgede kendi çıkarlarını tehdit etmeyen, fazla güçlü ve fazla zayıf da olmayan bir Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti, çok zayıf olmamalıydı ki, böylelikle Rusların Akdeniz'e inmesini engelleyebilmeliydi. İngiltere'nin bu politikası 1878 Berlin Antlaşması'na kadar devam etti. İngiltere, bundan sonra geleneksel politikasından vazgeçip Osmanlı topraklarını işgal ederek tampon devletler vasıtasıyla Rusların güneye inmesini engellemeye çalıştı³. İngiltere, Rusları engellemek için stratejik öneme sahip Kıbrıs ve Mısır'ı Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak ele geçirdi.

Osmanlı Devleti, İngiliz desteğini kaybettikten sonra uygulaya geldiği denge siyaseti için yeni bir devlet arayışındayken, İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı topraklarını paylaşması politikalarına rağmen, kısa süre önce Avrupa güçler dengesine katılan Almanya, Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya başladı. Alman sanayisi için gerekli hammadde arayışı, Almanya'yı sömürgeci politikaya yöneltmiş, bu sebeple ilgisini, fazla seçeneği olmamasından dolayı, Orta Doğu ve Osmanlı Devleti üzerinde yoğunlaştırdı. Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ilgilenmeye başlaması, diğer devletler gibi topraklarını paylaşmak yerine bütünlüğünden yana olması sebebiyle, Osmanlı yönetim çevrelerine cazip gelmişti.

Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki, ekonomik sebeplerle başlayan ilgisi, zamanla siyasi şekle dönüştü. Almanların, Anadolu ve daha sonra da Bağdat demiryolu yapımına başlaması⁴ ile Osmanlı Devleti'nde siyasi ve ekonomik ayrıcalık elde etmesi,

² Türk tarih yazımında, farklı görüşler öne sürülse de genel olarak ilk meclisin kapatılmasının gerekçesi 93 Harbi gösterilir. Bu olay aslında bir bahane olarak görülmektedir. Meclis'in Osmanlı bürokratik yapısına sonradan eklenmesi, hâkimiyet mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Padişah da dâhil olmak üzere, tüm Osmanlı bürokrasisi, meclis ile yetki paylaşımından memnun kalmamıştır. Aksini iddia edenler, meclisteki ayrılıkçı vekillerin faaliyetlerinden dolayı meclisin kapatılmasını öne sürmektedir. Ancak Meclis-i Mebusan'ın zabıtlarını tutan Ahmed Mithat Efendi'ye göre; mecliste vekiller tarafından vatana ve millete zarar verecek herhangi bir harekette bulunulmamıştı. Bkz. Oğuz 2014, s.43-44. Bu ilk Meşrutiyet denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni, o dönemde padişahın yönetimi altında bulunan iktidardaki siyasal seçkinlerin, ellerindeki gücü halkın temsilcileri ile paylaşmak istememeleriydi. Bkz. Karpat 2015, s. 10.

³ Karagöz 2004, s. 21-22.

⁴ Karagöz 2004, s. 21.

başta Rusya olmak üzere, diğer Avrupalı güçlerin tepkisine neden olmuş, bu da İkinci Meşrutiyet sürecindeki yaklaşımları etkilemişti.

İkinci Meşrutiyet sürecinde iç ve dış politikayı etkileyen önemli olaylardan biri Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmesi olmuştur. 28 Temmuz 1878'de, Avusturya-Macaristan Hükümeti, Bosna-Hersek hakkında bir beyanname yayınlayarak askerlerinin sınırı geçmek üzere olduklarını, bunu düşman sıfatıyla değil, fakat Bosna-Hersek'i ve bunlara sınır olan Avusturya-Macaristan arazisini uzun yıllar boyunca huzursuzluk içinde bulundurmuş olan kötülükleri ortadan kaldırmak üzere yapacaklarını beyan ediyordu. Bu beyannamenin ertesi günü Bosna-Hersek'in işgali başlamış ve 28 Ekim 1878'e kadar devam etmişti. Osmanlı Devleti, Avusturya askerlerinin Bosna-Hersek bölgesine yerleşmesini istemiyor ve bunu engellemeye çalışıyordu. Bunun için yapılan diplomatik görüşmeler neticesinde, 21 Nisan 1879'da 10 maddelik bir antlaşma imzalandı⁵. Bu antlaşmadan sonra 1908 yılına kadar Bosna Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun elinde kalmış, Türkiye'de meclisin açılması sonrasında yeni bir problemin kaynağı olmuştur.

İkinci Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte etkili olan diğer gelişmeler ise Meşrutiyet taraftarı muhalif grupların faaliyetleridir. Birinci Meşrutiyet'in feshinden sonra, Sultan İkinci Abdülhamit'in mutlak idareyi ele almıştı. Bundan sonra İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürece, Sultan Abdülhamit'in özgürlükçü düşünceleri engellemeye yönelik faaliyetleri sebebiyle, *tek bir yöneticinin toplumu baskı altında yönetmesine dayanan düzen* olarak tanımlanan *istibdat* dönemi olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu dönem tamamen baskı ile yönetilmemiş, baskının arttığı dönemler olmuştur⁶. Sultan İkinci Abdülhamit'in idareyi ele almasına rağmen devletin içinde bulunduğu bunalımlar son bulmamıştı. Doğu Rumeli, Makedonya, Girit, Mısır sorunları, Anadolu'da çeşitli mahalli, Türk olmayan unsurların örgütlenmesi ve diğer bazı olaylar, devlet içinde huzur ve sükünun sağlanması imkânını vermemişti. Bu şartlarda Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle devlete büyük yararlar sağlanacağı ümidine kapılan bazı özgürlükçü Osmanlılar, idarenin bozulduğundan dolayı saltanatı suçlamakta ve Kanun-i Esasi'nin fiilen geri gelmesi için çaba göstermekteydiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, kötü giden durumu düzeltmek için mücadele edenler arasında Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesi için mücadele eden İttihat ve Terakki Cemiyeti önde gelir⁷. İncelediğimiz Niva Dergisi de İkinci Meşrutiyet'in ilanı sürecinde, Cemiyet'in politikalarını ve faaliyetlerini detaylı olarak ele almıştır.

İkinci Meşrutiyet sürecine etki eden diğer bir sorun da Makedonya'daki gelişmeler ve bu gelişmelerle bağlantılı olan Reval görüşmeleridir. Makedonya'da ortaya çıkan çeteler, bu bölgede kargaşa ortamının doğmasına neden olmuştu. Bu sorunun çıkmasında Avusturya ve Rusya etkili olmuşlardı. Bu iki devlet ilk olarak Viyana İslahat Programını ortaya koymuş, daha sonra da Murzsteg Planı adında bir ıslahat programı hazırlamışlardı⁸. 1903 Murzsteg Planı ile Makedonya'da Avrupalı bir jandarmanın varlığına izin

⁵ Bu anlaşmanın maddeleri için bkz. Çakmak 2003, ss. 17-18.

⁶ Karaca 2008, s. 58.

⁷ Akşin 2015, ss. 20-21.

⁸ Bu planın ayrıntıları için bkz. Dikici 2010, ss. 75-108.

verilmişti⁹. İngiltere ve Rusya liderlerinin, 9-12 Haziran 1908 tarihlerinde, bugünkü Estonya'nın başkenti Talinn'de toplanarak, Avrupa'daki diğer sorunların yanında Makedonya'daki reformları da ele almışlardı¹⁰. Bu toplantının duyulması Meşrutiyet'in ilanını hızlandıran olaylar serisinden biri olmuştur.

2. İkinci Meşrutiyet'in İlanının Niva Dergisi'nde Değerlendirilmesi

Rusçada "Mısır Tarlası" anlamına gelen Niva (Rusça: Нива) kelimesinden ismini alan dergi, 19. yüzyılın sonlarında Rusya'nın en popüler dergisiydi. 1870 tarihinden 1918 tarihine kadar yayın hayatına devam eden dergi, kendini "resimli haftalık edebiyat, politika ve modern yaşam dergisi" olarak tanımlamaktaydı¹¹. Bir Alman göçmen olan A. F. Marx tarafından kurulan dergi, başlarda siyasetten uzak bir yayın yapmayı hedeflese de zamanla Rusya'nın politik dergisi haline gelmiş, hükümetin yayın organı şeklinde yayınlar yapmaya başlamıştır.

Niva Dergisi, dış politik gelişmeleri takip etmiş, bu gelişmeleri Rusya'nın çıkarları ekseninde yorumlayarak okuyucuları ile paylaşmıştır. Derginin bu çizgide okuyucularına aktardığı gelişmelerden biri de İkinci Meşrutiyet'in ilanı sürecidir. Derginin olayları değerlendirirken Rusya'nın çıkarlarını gözetmediği ortadadır. Bu sebeple dergide yayınlanan haber ve değerlendirmeleri incelerken, içerikleri ele alınmış, bu süreçle ilgili yazılı literatürle mukayesesi yapılmıştır.

Derginin bu süreçle ilgili yaptığı değerlendirmeleri incelerken, derginin verdiği kronolojik sıra takip edilmiştir. Bunun yanında, dergi meydana gelen olayları incelerken, bu olaylarla ilgili kullandığı başlıklar terminolojik olarak farklıdır. Örneğin, Türkiye'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği süreci değerlendirirken, meydana gelen olayı *Türk Devrimi* olarak nitelemiştir. Ancak, Meşrutiyet'in ilanını, "bir toplumun yaşamında önemli işlevi olan kurumların hızlı ve geniş kapsamlı bir biçimde kökten değiştirilmesi ya da yenileştirilmesi" olarak tanımlanan devrim ile uyuşmadığı, yenilikle ilgili bir terimle alakalandırılırsa, *inkılap* ile daha uyumlu olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmada, derginin kullandığı terim olan devrim kelimesi aynen kullanılmıştır.

Bunun yanında, Niva Dergisi'nin, farklı başlıklar altında incelediği olaylar değerlendirilirken, öncelikle bu olaylarla ilgili kısa malumatlar verilmiş, sonrasında ise derginin değerlendirmeleri ele alınmıştır. Derginin bu süreçle ilgili değerlendirmeleri aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

a. İkinci Meşrutiyet'in İlanı

Sultan İkinci Abdülhamit yönetimine karşı, çoğunluğu 3. Ordu subayları olan on kişi, Selanik'te "*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*"ni kurmuşlardı. Cemiyet silahlı kuvvetler çerçevesinde hızla yayılmış, asker ve sivil üyeleri artmış, gizli, ihtilâlcî bir güç olmuştu¹². Bunun yanında Sultan Abdülhamit idaresine karşı olan diğer bir grup ise

⁹ Zeyrek 2012, s. 207.

¹⁰ Alkan 2008, s. 49.

¹¹ [https://en.wikipedia.org/wiki/Niva_\(magazine\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Niva_(magazine)). Erişim Tarihi: 05.07.2020.

¹² Tunaya 1984, s. 22.

basın yoluyla tenkitlerde bulunurken, aralarında “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*” ismiyle bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin üyelerinden olan Doktor Nazım Bey, Selanik’e gelerek görüşmeler yapmış ve bu iki cemiyeti bir çatı altında birleşmesi kararlaştırılmıştı. Nihayet 27 Eylül 1907 yılında iki Cemiyet, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleştirilmiş¹³ ve Meşrutiyet’in ilanı için çalışmaları gizlice sürdürmüşlerdi.

Avrupa’da Genç Türkler arasında olduğu gibi, Sultan Abdülhamit’in baskıcı rejimine karşı gizli faaliyetlerde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Selanik ve Manastır kurulları arasındaki ilişkiler dostça değildi. Manastır merkezinin en başta gelen üyesi Sadık Bey, Selanik’e karşı idi¹⁴. Ancak Reval’de yapılan görüşmeler, Meşrutiyet’in ilanı sürecine hız verdi. Bu görüşmelerde, Makedonya’nın İngiltere ve Rusya arasında paylaşılmasının kararlaştırıldığı iddia edilerek, 1908 ihtilalinin fitili tutuşturulmuştur¹⁵. Bu süreçten sonra Meşrutiyet için yapılacak eylemler hız kazanmış, cemiyetin bazı önde gelen isimleri dağa çıkarak faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır.

Makedonya’ya idarede reform için yaptıkları müdahalelerden sonra, büyük devletlerin bu defa da Makedonya’ya Hıristiyan bir vali tayin ettirmek yönünde tasarılar ileri sürmeleri üzerine Cemiyet, Manastır’daki büyük devlet konsolosluklarına bir protesto layihası verdi. Böylece Cemiyet, Rumeli’deki varlığını açıkça ortaya koymuş oldu. Zaten İttihat ve Terakki hakkındaki jurnaller de artmıştı.

Bu gelişmeler üzerine, Yıldız’ın adamlarından (padişah taraftarı) olan Selanik merkez kumandanı Kaymakam Nazım Bey, subay, öğrenci ve halktan birçoklarını tevkif ettirdi. Artık hükümetin Cemiyet’e karşı taarruzu başlamış olduğundan, Cemiyet tarafından da Nazım Bey’e bir suikast yapıldı. Böylece İttihat ve Terakki, ihtilalci bir örgüt olarak su yüzüne çıkmak zorunda kalmıştı. Bundan sonra hükümet ile İttihat ve Terakki birbirilerine karşı harekete geçtiler. Tüm bunlar olurken, Reval Görüşmeleri, Cemiyetin çalışmalarını hızlandırdı, zira Osmanlı Devleti’nin geleneksel koruyucusu olan İngiltere, onun geleneksel düşmanı ile birleşmiş oluyordu. Bu tehlike karşısında, Osmanlı Devleti’nin başında parlamenter, yani seçim yoluyla iktidara gelecek güçlü ve sağlam bir hükümetin bulunması, İttihatçıların gözünde daha da acil bir ihtiyaç haline gelmişti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, parlamenter hükümetin bir an önce kurulmasını sağlamak ve aynı zamanda kendini koruyabilmek için yüksek memur ve kumandanlara karşı suikastlar yaptı. Öte yandan Enver ve Niyazi beyler Makedonya’da ayaklandı. 3 Temmuz 1908’de Kolağası Niyazi Bey, Resne’de 200 asker ve bir o kadar sivil den oluşan kalabalıklı dağa çıkarak, Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesini istediler. Hareketi bastırmak için görevlendirilen Şemsi Paşa daha yola çıkarken öldürüldü¹⁶. 10 Temmuz’dan birkaç gün evvel, Rumeli şehirlerinde, birbirini saat ve dakika farkıyla takip eden toplantılar dikkat çekici mahiyettedir. “Fırzovik Toplantısı” bunlardan ilki sayılabilir¹⁷. Temmuz 1908’de, 30 bin¹⁸ Arnavut’un Kanun-i Esasi’nin ilanı için yemin

¹³ Aslan 2008, s. 108.

¹⁴ Belen 2016, s. 93.

¹⁵ Alkan 2008, s. 48.

¹⁶ Doğanay ve Açıkseç 2012, s. 27.

¹⁷ Tunaya 1998, s. 12.

ettiklerine dair Firzovik'ten Yıldız'a 180 imzalı bir telgraf çekildi. Bu ve Rumeli'den çekilen buna benzer telgraflar karşısında yeni işbaşına getirilmiş bulunan Sait Paşa Hükümeti, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe sokulduğunu ilan etmeyi gerekli buldu. Bu konudaki Meclis-i Vükela mazbatasını Sultan Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de tasdik etti¹⁹.

Bu gelişme özellikle de Avrupa ülkelerinde önemli derecede yankılandı. Rus resmi çevrelerinden başka basın organlarında da konu edildi. Konuya ilgi duyan Rus basın organlarından biri de Niva Dergisi olmuştu. Derginin yaklaşımı, Meşrutiyet'in ilan edilmesi sürecinde bazı siyasi cinayetler işlenmiş olsa da diğer devrimlerle mukayese edildiğinde kansız gerçekleştirilmiş olduğuydu. Dergi çevrelerine göre; devrimin alışılmış şekliyle gerçekleşmemiş oluşu ve anayasanın ilan edilmesinden sonra meydana gelen gelişmeler, devrim hakkında yorumları da etkilemiştir. Bu şekliyle Meşrutiyet'in ilan edilmesinin siyasi sistemi etkilemesinden ziyade, Avrupa güçlerine karşı oynanan bir oyun olarak değerlendirilmiştir.

Niva Dergisi; "*Gerçekleşen darbe sonucunda Boğaz'da, Avrupalı güçlerin çıkarları neredeyse eşit şekilde zarara uğradı ve sadece Türkler parlak bir zafer kazandı. Bosna-Hersek halkı bile, Türk anayasasının ilanından sonra, 30 yıllık Avusturya esareti sırasında özgürlüklerinden mahrum oldukları gerekçesi ile yönlerini sultana döndüler. Türkler, anayasa kisvesi altında, bir damla kan dökmeden ve Avrupa koalisyonunu kıskırtmadan, mülklerini Avrupalıların istilasından korumayı başardılar*"²⁰ diyerek, Meşrutiyet'in ilanını siyasi bir oyun olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Aynı paralelde, "*söz konusu devrimin diplomatik sonuçları açısından İngilizler, devrime ince bir siyasi oyun olarak bakıyorlar ki, muhabirlere göre Genç Türkler sultanlarıyla uyum içinde ve eski sistemin destekçileriyle hiç mücadele yaşamadan devrimi gerçekleştirdiler*"²¹ yorumuyla da devrimin bir oyun olduğu değerlendirmesini vurgulamıştır.

Anayasanın ilan edilmesi sonrasında Balkan bölgesindeki halkın Osmanlı'ya bakış açısının değiştiği doğrudur. Ancak devrim, ne padişahla uyum içinde ne de eski sistemin destekçileriyle sorun yaşamadan halledilmiş değildir. İleride meydana gelecek gelişmeler, bu iddiaların çok da gerçekçi olmadığını gösterecektir.

Niva Dergisi, Meşrutiyet'in ilanının danişıklı olduğu yönündeki değerlendirmelerinin yanında, arkasında İngilizlerin olduğu iddialarına da değinmiştir. Dergi; "*Jön Türklerin ana karargâhı, bildiğiniz gibi Londra'da bulunuyor, bu sebeple uluslararası siyaset bilimcilerin bazıları, Türk darbesinin arkasında, Almanya'nın Türkiye'de işgal ettiği baskın konumu zayıflatmak isteyen İngiltere'nin olabileceğinden şüpheleniyorlar*" şeklindeki iddiayı dile getirmiş ve bununla ilgili olarak, "*bu varsayım aşağı yukarı inandırıcı gözükabilir, ancak mantıklı dayanağı yok. Türkiye'deki eskimiş düzeni, saray despotizmini, köhnemiş rejimi, harap bir ülke ve açlıktan ölen bir orduyu*

¹⁸ Belen, bu sayıyı 6000 olarak vermiş, ancak Meşrutiyet ilan edilmediği takdirde 50.000 kişiyle İstanbul'a yürüyeceklerini bildirdiklerini belirtmiştir. Belen 2016, s. 97.

¹⁹ Akşin 2015, ss. 22-23.

²⁰ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 529.

²¹ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 530.

göz önüne aldığımızda, Londra'nın devrime yardım etmesi pek olası gözüküyor. Ayrıca İngiltere, İstanbul'da meydana gelen bir devrimin hem Kahire'de hem de Bombay'da yankılanacağını ve kendi otoritesini sarsacağını öngörmüş olması gerekir"²² şeklindeki yorumuyla, İngiltere'nin devrime yardımcı olma olasılığının düşük olduğunu vurgulamıştır. Zaten İngiltere'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne destek verdiğine dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Meşrutiyet'in ilanı esnasında, İngiliz elçilik yazışmalarında da İngilizlerin bu devrimi destekledikleriyle ilgili bir konu geçmemektedir²³.

Bunun yanında emperyalist amaçları olan İngiltere'nin, milli politikaları öngören cemiyetin işbaşına gelmesini ne kadar arzu edebileceği de tartışılmalıdır. Dergi, "*Sultan Abdülaziz de Avrupa'nın saldırgan tutumlarından korunmak için Mithat Paşa anayasasını kullanmıştı*" diyerek, yine Meşrutiyet'in ilanını savunma amacıyla gerçekleşen bir olay olarak göstermiştir. Buna rağmen dergi, "*her ne kadar Türkiye'de anayasal reformlar bir amaç için kullanılsa da, Türkiye'de anayasa reformu, diğer doğu ülkelerinden, inkâr edilemez şekilde güçlü gelişme işaretleri gösteriyor*"²⁴ diyerek, diğer anayasal reformlara göre kalıcı olma özelliğine de vurgu yapmıştır.

Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra, Meşrutiyet yanlıları ile padişah arasında bir çatışma yaşanmamasını, "*Sultan Anayasaya bağlı kalacağına dair Kuran üzerine ciddi bir yemin etti. Anayasanın hükümleri gereği siyasi tutukluları serbest bıraktı ve basına uygulanan sansürü kaldırdı. Yandaş danışmanlarını daha ilerici düşünen insanlarla değiştirdi ve en önemlisi de devrimcilere karşı mücadelenin ana gücü olan gizli polis teşkilatını kaldırdı*"²⁵ ifadeleriyle açıklamış olmakla birlikte, bu gelişmeler devrimin danışıklı olma ihtimali ile ilgili değerlendirmeleriyle çelişmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'in ilanı, aniden ortaya çıkan bir gelişme değildir. Bu sürecin uzun bir geçmişi ve birikimi vardır. Bu bakımdan Niva Dergisi'nin Meşrutiyetin ilanını, aniden ortaya çıkan bir olay gibi değerlendirmesi, bu olaya Rusya'nın çıkarları penceresinden, tek boyutlu bakmasından kaynaklanmaktadır.

b. Meşrutiyet'in İlanının Uluslararası Sonucu

Bir ülkede gerek devrim ve gerekse normal yoldan, meydana gelen ani yönetim değişiklikleri, bazı karmaşaları da beraberinde getirir. İçeride yeni yönetimin taraftarları ile eskiler arasında bir çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunun yanında, oluşan yeni şartlar uluslararası ilişkiler üzerinde de etkiler. İlişkili devletler politikalarını yeniden gözden geçirmek ve yeni yönetime göre düzenlemek zorunda kalırlar. Osmanlı Devleti'nde 1908 yılında Meşrutiyet'in ikinci defa ilanı da iç karışıklıkların yanında, dönemin büyük güçleri ile ilişkileri yeniden şekillendirirken, bu güçlerin politikalarını da etkilemiştir.

Niva Dergisi, Meşrutiyet'in ilanının uluslararası sonucunu değerlendirirken; "*son gelişmelerle Avrupa, bir yandan yerel halk hareketlerini sonuca ulaştırmak için*

²² Niva, 26.07.1908, no 30, s. 530.

²³ Turan 2018, ss. 65-86.

²⁴ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

²⁵ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

kahramanca mücadele eden Üçlü ittifak diplomasisine tanıklık ederken, diğer yandan da İstanbul'da tüm çıkarlarını altüst eden devrim kriziyle karşılaştı"²⁶ değerlendirmesi ile Meşrutiyet'in ilanının Avrupa güçlerinin çıkarlarına verdiği zararı vurgulamıştır.

Dergi, Meşrutiyet'in ilanının uluslararası etkisini, hem Balkanlardaki durumu değiştirerek büyük güçlerin çıkarları açısından, hem de Almanya ile rekabet halinde olan Üçlü İttifakın çıkarları açısından değerlendirerek, Almanya'nın devrim sonrası pozisyonuna da değinmiştir. Dergi Meşrutiyet'in ilanını, "*kökeni itibariyle beklenmedik ve biraz da gizemli olan Türk devrimi, hızlı bir şekilde uluslararası bir mesele haline aldı*" şeklinde yorumladıktan sonra, "*bu devrim, Almanya'nın İstanbul'daki iyi pozisyonunu tersine çevirirken, Makedonya'daki reformları hızlandıracak İngiliz ve Rus planlarını da suya düşürdü*"²⁷ diyerek, anayasanın ilanının uluslararası sonuçları üzerinde durmuştur.

Dergi, Meşrutiyet'in ilanının özellikle Makedonya'da ortaya çıkardığı sonuç üzerinde durarak; "*henüz iktidarda söz sahibi olmayan Genç Türkler, Türk Anayasası'nın ilan edildiği andan itibaren, Makedonya'nın yönetimine ilişkin, diğer güçlerin yaptığı anlaşmaların tamamen önemini yitirdiğini, mürekkep lekeli beyaz kâğıtlara dönüştüğü görüşündeler*"²⁸ diyerek, Makedonya'da uygulanan reform politikalarını durdurma gayretleri üzerinde de durmuştur.

Avrupalı büyük güçler, Makedonya'da uygulamaya koydukları Mürtzsteg Planı kapsamında Makedonya'ya gözlemci göndermişlerdi. Dergi Meşrutiyet'in ilanının, Makedonya'da uygulanan bu plana etkisini değerlendirmiş, bölge halkının da Meşrutiyet'in ilanına olumlu yaklaştığı üzerinde durmuştur. Bu konuyla ilgili olarak; "*örneğin Cuma halkı, anayasanın ilanından sonra, yabancı askerlere gerek kalmadığını düşünerek, bölgede reformları gözlemleyen Fransız subayını sınır dışına sürdüler. Aynı hadise başka birçok bölgede de yaşandı. Türklerin kendisi de bölge halkı gibi düşünüyor ve Türk siyasi reformu tamamlandıktan sonra, mütevellilerin Makedonya'daki reform faaliyetlerini de tamamlanmış saymaktalar*"²⁹ şeklinde gelişen olayları aktararak, devrimin bölgedeki etkisini değerlendirmiştir.

Dergi, reform politikalarının askıya alınma ihtimali sonucunda azınlıkların haklarının koruyucusu sıfatıyla değerlendirmelerde bulunmuştur. Dergi bu durumu "*bir Slav devleti olarak Rusya ve Hristiyan devletleri olarak Avrupalı güçler, her zaman Türkiye'deki Hristiyan tebaanın haklarını savunmuşlardır. Mithat Paşa'nın restore edilmiş anayasasından oluşturulan yeni Türk anayasasında, Hristiyan tebaasının haklarına neredeyse hiç değinilmemiştir*"³⁰ demektedir. Aslında burada, Rusya'nın geleneksel politikası ile bağlantılı olarak, bölgede bulunan Hristiyanların haklarını bahane ederek müdahale amacını görmekteyiz. Oysa Kanun-i Esasi maddelerine baktığımızda, herhangi bir ırka veya dini gruba özel, ayrıcalıklı bir maddenin

²⁶ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

²⁷ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

²⁸ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

²⁹ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

³⁰ Niva, 26.07.1908, no 30, s. 531.

bulunmadığını görmekteyiz³¹.

Dergi, Kanun-i Esasinin maddelerini dikkate almadan Slavlara ve Hristiyanlara gerekli hakların verilmediğini öne sürmüştü ve “*bu sebeple, bu anayasa Türk milliyetçiliği içinde boğulabilir*” diyerek, “*bu bakımdan, Türk anayasasının geleceğinin garantisi, Reval’de birbirini izleyen iki tarihle bir araya gelen üç gücün ittifakıdır*” yorumuyla, Meşrutiyet’in garantisi olarak İngiliz-Fransız-Rus ittifakını göstermeye çalışmıştır. Bu değerlendirme aslında Reval görüşmeleri sonrasında Meşrutiyet’in ilan edilmesine neden hız verildiğinin de açıklamasıdır.

Dergi, anayasanın milliyetçi yapısının Rusya (İngiltere ve Fransa da dâhil) için olumlu yanına da değinerek, “*Türk milliyetçiliğinin yükselmesinin olumlu yanı ise, Türkiye’deki Alman çıkarlarının genel seyrini etkileyecek olan kitlesel uyanışı sağlayacak olmasıdır*” ifadesiyle, milliyetçiliğin Alman çıkarlarını olumsuz etkileyeceğini belirtmiş ve yine Almanya’nın çıkarlarını engellemek için “*Almanya’nın doğu politikalarını engellemek ve Avrupa’nın geri kalanından izole etmek için tüm güçlerin dayanışmasını sağlamak gerekir*” önerisinde bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Dergi, Meşrutiyet’in ilanını Almanya’nın ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Osmanlı Devleti’ndeki çıkarları noktasından uzunca analiz etmenin yanında, Almanya için olumsuz olabilecek noktalara dikkat çekerek, adeta böyle bir sonucu umut etmiştir. Dergi, devrimin Almanya’ya etkisini ilk olarak, Alman basınında çıkan haberler üzerinden değerlendirmiştir; “*Alman basını, sanki diğer Avrupa güçlerinin aksine, gelişmeleri zafer kazanmış gibi yorumladı, oysa Alman yanlısı büyük vezirin, milliyetçi bir vezir ile yer değiştirmesi, Almanya’nın Türkiye’deki bencil çıkarlarına büyük zarar verecektir*”³² diyerek, olası ihtimaller üzerinde durmuştur.

Meşrutiyet’in ilan edilmesinin ardından Sultan Abdülhamit’in ilk işi, sadrazamı değiştirmek olmuştur. Derginin bahsettiği değişiklikte, Alman yanlısı olarak bilinen Avlonyalı Ferit Paşa’nın görevinden alınarak yerine Sait Paşa’nın getirilmesidir³³.

Dergi, Türkiye’de anayasanın ilanının Almanya için sonuçlarını yine milliyetçilik üzerinden değerlendirerek; “*Türkiye’deki ateşli vatanseverlerin, Almanya’nın Küçük Asya’daki ekonomik fetih planlarını reddetmesiyle, Almanya sahneden çekilmek zorunda kadı ve onun taraftarı olan Said ve Kâmil paşalar da,*

---

³¹ Kanun-u Esasî 8 ile 26’ncı maddelerinde “*Tebaa-i Devlet-i Osmaniye’nin Hukuku Umumîyesi*” başlığı altında Osmanlı tebaasının temel hak ve özgürlüklerini düzenlemiştir. *Vatandaşlık Hakkı*.-Kanun-u Esasînin 8’inci maddesinde tâbiyet hakkı düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, Osmanlı tâbiyeti, din ve mezhebe bağlı değildir. Osmanlı tâbiyeti “kanunen muayyen olan ahvale göre” kazanılır ve kaybedilir. Görüldüğü gibi Osmanlı vatandaşlık anlayışında, ırk, dil, din, mezhep gibi objektif unsurlara bir gönderme yoktur. Kanun-u Esasî Osmanlı tâbiyetinde bulunan herkesin dinî veya mezhebi ne olursa olsun “Osmanlı” olduğunu ilân etmektedir. Dolayısıyla, “Osmanlılık”, ırksal, dilsel veya dinsel bir vatandaşlık anlayışı değil, hukukî, anayasal bir vatandaşlık anlayışına dayanır. *İbadet Hürriyeti*.-Kanun-u Esasînin 11’inci maddesinde, “*asayiş-i halkı ve adab-ı umumîyeyi ihlâl etmemek şartı ile*” ülkedeki bütün dinlerin “serbesti-i icrası” kabul edilmiştir. Bkz. Gözler 2000, s. 19-43.

³² *Niva*, 09.08.1908, no 32, s. 563.

³³ Kocabaş 1991, s. 185.

Alman taraftarlığı imajından sıyrılmak zorunda kaldı”³⁴ açıklamasını yapmıştır.

Yine Almanya'nın Türkiye'deki faaliyetleri hakkında bir öngöründe bulunarak, *“hatta beklemek gerekir ki, Bağdat demiryolunun Almanlar tarafından inşa edilmesi, Türk hükümetinin garantisi altında olsa bile, Türk parlamentosunun radikal bir revizyona gideceğinden şüphe yok”* yorumuyla, Almanya'nın Osmanlı coğrafyasındaki tüm siyasi ve ekonomik politikalarının sonlandırılmasını ümit etmekteydi. Meşrutiyet'in ilanının Almanya için ortaya çıkardığı durumları, Rusya'nın çıkarları noktasında değerlendiren Dergi, *“Türk devriminin Almanya için ortaya çıkardığı bu olumsuz durum ve Alman dış politikasının Rusya'ya karşı bir sempati beslememesi sebebiyle, İngiliz-Fransız anlaşmasının üçüncü tarafı olarak, ülkemiz için son derece elverişli sayılabilir”*³⁵ demiştir.

Meşrutiyet'in ilan edilmesinin Üçlü İttifak ve Almanya açısından doğurduğu sonuçları değerlendiren Dergi, Avusturya üzerindeki etkilerine de değinmiştir. Özellikle Meşrutiyet'in ilanının Bosna-Hersek'teki etkisi üzerinden değerlendirmelerde bulunarak, *“Türkiye'de meydana gelen rejim değişikliğinin Avusturya üzerindeki etkisi, Almanya üzerindeki etkisinden daha az sayılmaz”* değerlendirmesiyle giriş yapmış, sonrasında, *“Anayasanın Makedonya'ya girişi, daha önce Avusturya tarafından işgal edilen Bosna-Hersek'in geleceği sorunu gündeme getirdi. Bir zamanlar bu eyalet, Avrupa kültürü ve medeniyetinin yararına, Türklerin despotik yönetiminden kurtarılması bahanesiyle Avusturyalıların ellerine teslim edilmişti. Ancak 30 yıllık işgal boyunca, bu bölge halkına hala herhangi bir siyasi hak verilmedi ve Avusturyalıların uyguladığı yönetimin despotluğu, Türklerinkinden aşağı kalır yanı yoktu”*³⁶ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Dergi, Bosna-Hersek'in Avusturyalıların ellerinde bulunmasından da memnun olmadığını gösteren bu yorumundan sonra şöyle demiştir; *“Fakat şimdi, Türkiye'de anayasal sistem kurulduğundan Türk illerinde durum değişti. Şimdi Avusturya, ya yerel halkın isteğiyle Bosna-Hersek'i Türkiye'ye geri verecek, ya da Avusturya anayasasını Slavlar lehine genişletmek zorunda kalacak. Her iki çözüm yolu da Avusturya Hükümeti'ni zorlayacaktır.”* Bu değerlendirmeler ve öneriler, Bosna-Hersek'in Avusturya'nın elinde bulunmasından kaynaklı memnuniyetsizliğini göstermektedir. Bu sebeple Dergi, hem Bosna-Hersek'in, hem de Makedonya'nın geleceği ile ilgili *“Bu olayların sonucunda Balkan Yarımadasında, Bosna-Hersek ve Makedonya'nın birleşmesiyle, bir Slav Devleti'nin kurulması ile sonuçlanmalıdır”* önerisinde bulunduktan sonra, *“Ancak bu şekilde Avusturya, Türklerin anayasa ilan ederek, savaş olmadan kazandığı zaferi tasfiye edebilir”*³⁷ değerlendirmesiyle Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsız olabilmesi için Meşrutiyet'in ilanını Avusturya'ya karşı bir koz olarak kullanmayı hedeflemiştir.

Dergi, anayasanın ilan edilmesi ve Balkanlardaki gelişmeler üzerinden, Türk-Rus ilişkilerini değerlendirirken *“Slav kardeşleri korumak için Türkiye ile yürüttüğümüz*

³⁴ Niva, 09.08.1908, no 32, s. 563.

³⁵ Niva, 09.08.1908, no 32, s. 563.

³⁶ Niva, 09.08.1908, no 32, s. 563.

³⁷ Niva, 09.08.1908, no 32, s. 564.

savaşlar serisi, gerçekleşen darbenin resmi olarak tanınmasıyla sona ermiş gibi görünüyor” diyerek, olayın Türk-Rus ilişkilerini yeni bir boyuta taşıdığını bildirmektedir. Sonrasında ise “Türk hükümetinin insani niyetlerine sıcak sempati duyduğumuzu ifade ederek, ancak bu iyi niyetler bir şekilde yerine getirilmediği takdirde müdahale etme hakkını dikkatli bir şekilde saklı tutuyoruz” uyarısında da bulunmuştur. Bunun yanında Rusya’nın izlediği politik bir taktik çerçevesinde, devrime sıcak bakmasının olumlu sonucu olarak, “Türkiye’deki düzeni tanıyan ilk ülkenin Rusya olması sebebiyle, hâlihazırda hâkim olan toplumsal güçlerin sempatisini çekiyor”³⁸ ifadeleriyle devrimcilerle iyi ilişkiler kurulmasının yararlı olacağı mesajını vermiştir.

c. Meşrutiyet’in İlanından Sonra İç Politikadaki Gelişmeler

İkinci Meşrutiyet’in ilanı, bazı siyasi cinayetler işlemesine rağmen, diğer bazı benzeri olaylarla karşılaştırıldığında kansız bir şekilde gerçekleşmişti. Ancak Meşrutiyet’in ilanının nispeten kolay olması, sürecin sorunsuz işlediği anlamına gelmiyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ortaya çıkan ve çıkabilecek olumsuzlukları engellemeye yönelik bazı tedbirler olsa da sosyal, siyasal ve kültürel faktörlerden kaynaklı sorunlar hala beklemekteydi. Niva Dergisi, Meşrutiyet’in ilanı sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin izlediği politikayı ve sonuçlarını değerlendirmeye almıştır

Meşrutiyet’in ilanının nispeten sorunsuz olmasıyla ilgili olarak Niva Dergisi “Doğu’nun bilge politikacıları, belanın asla yalnız gelmediğine, her zaman başka belalar ürettiğine dair atasözüne derinden inanırlar. Bu durum her zaman siyasi felaketlerde de görülür; her popüler ayaklanma, her darbe, kaçınılmaz olarak, az ya da çok komplikasyonlara neden olur. Genç Türk devrimi şaşırtıcı bir şekilde barışçıl, neredeyse kansız olarak gerçekleşti. Tarihin bildiği gibi, dünyanın tüm devrimlerinde, kontrol edilemeyen kalabalık, kan dökerek özgürlük bayrağını lekelediler. Ancak Türk devriminde bu tür aşırılıklar görülmedi” şeklinde bir değerlendirme yapmış, Türk devriminin görece sorunsuz olmasını ise “Türk devriminin sorunsuz gerçekleşmesi bize gösteriyor ki, Genç Türkler Komitesinin içinde, olağanüstü siyasi yetenekleri olan insanlar yer alıyor”³⁹ diyerek, bu durumu İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasi başarısına bağlamıştır.

Anayasanın ilanından sonra Cemiyet, şartların da zorlamasıyla, bazı siyasi taktikler uygulamıştır. Her şeyden önce, bir devrimin yapılabilmesi ve kalıcı olabilmesi için, yeteri kadar destekçisinin olması gerekir. Türk devrimi, şartların zorlamasıyla ani ve hızlı olmuş, bu sebeple yeterince taraftar toplayamamıştı. Sadece emir altındaki askerlerle gerçekleştirilen devrimin kalıcı hale getirilebilmesi için politik oyunlara ihtiyaç vardı. Bu sebeple, Niva Dergisi’nin de üstünde durduğu gibi “Genç Türkler güvendikleri vezirlerin atanmasından sonra, Abdülhamit’e olan bağlılıklarını vurgulamış, anlaşılmaz bir cumhuriyet önerisinde bulunmamışlardı.”⁴⁰ Buradaki amaç, Sultan’la bir çatışma içine girerek, çoğunluğun tepkisini çekmemektir.

³⁸ Niva, 09.08.1908, no 32, s. 564.

³⁹ Niva, 06.09.1908, no 36, s. 627.

⁴⁰ Niva, 06.09.1908, no 36, s. 627.

Devrimin ani bir şekilde ve zorlamayla yapılması, devrim karşıtlarına hareket fırsatı tanımamıştı. Ancak bu ihtimal her zaman vardı. Bununla ilgili olarak Niva Dergisi, “gerici kalabalık henüz organize olmamıştı ve şu iki cümle bir ağızdan çıkmıyordu; “Padişahım Çok Yaşa-Yaşasın Cumhuriyet” yorumunu yapmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu ihtimale karşı önlem almayı ihmal etmemişti. Bu önlemlerle ilgili olarak dergi, “beklenmedik bir karşı darbe olasılığına karşı, anayasaya sempati duymayan kolordu komutanlarını ve subaylarını, destekçileriyle değiştirerek kendilerini korumaya aldılar. Komiteye itaat etmeyi reddeden ve güvende olduğundan emin olmak için Sultanla görüşmek isteyen Üçüncü Kolordu askerlerine izin verildi, ancak bu görüşme gözetildi”⁴¹ bilgilerine yer vermiştir.

Cemiyet, ciddi bir şekilde aldığı askeri önlemlerin yanında, basına karşı da bazı önlemler aldı. Sansür niteliğindeki bu önlemler ilgili olarak dergi, “Tüm bu önlemlerin yanında, Genç Türk Komitesi, basına şu talimatları verdi; Sultan'a saygı göstermek, bakanların geçmişinden bahsetmemek, temelsiz kişisel saldırıları bırakmak, herhangi bir din hakkında kınayıcı yazılar yazmamak, Yunanlıları ve Ermenileri uzlaştırmaya yönelik yazılar yazmak, belirli bir gücü kıskırtabilecek makalelerden kaçınmak” şeklinde bir sıralama yapmıştır. Bunun yanında, basında yazılabilecek konulara da değinerek, “ancak, Girit, Bosna-Hersek, Mısır, Tunus ve Cezayir gibi çözülemeyen konular üzerine yazılabildi”⁴² demiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu süreçte ustalıklı çözdüğü konulardan biri de Meşrutiyet devriminin getirdiği düşünce, ifade ve toplantı özgürlüğünün etkisiyle ortaya çıkan grev dalgasıydı. Altı ay içerisinde yüzün üzerinde grev olmuştu⁴³. Grev sorununun çözümüyle ilgili olarak Niva Dergisi; “Ülkeyi saran grev hareketi dalgası, akıllıca kısıtlandı. Örneğin firincıların grevinde Jön Türkler, grevcilerin tarafında yer alarak, isteklerinin karşılanmasına yardımcı oldular. Ancak, günde 7-8 rubleye çalışarak, çok yüksek kazanç elde eden liman taşıyıcıları, hükümetin arabuluculuğuna uymak istemedi ve hemen köylerden getirilen insanlar çalıştırılmaya başlandı ve sonunda önerilen koşulları kabul etmek zorunda kaldılar. Daha da politik olarak tehlikeli olan demiryolu işçilerinin grevi de oldukça güvenli bir şekilde çözüldü”⁴⁴ şeklinde, gerçekleşen olaylarla ilgili bilgiler vermiştir.

Grev sorunuyla ilgili olarak, kamu kesiminde sendikaları yasaklayan, zorunlu hakem usulünü getiren ve grev eylemini son derece güçleştiren iş yasası, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteği ile çıkarılmıştır. Anayasal özgürlüğün önde gelen savunucusu olarak, Cemiyetin aldığı pozisyon kapitalistlerin yanı sıra gibi görünse de⁴⁵, ortaya çıkan bu grev dalgasının büyümesi, anayasal sisteme muhalif olan kesimin elinde güçlü bir koz olarak, anayasanın huzuru bozduğu şekilde servis edilebilecek, anayasanın geleceğini tehlikeye atabilecekti. Bu sebeple Cemiyet, grev hareketlerinin engellenmesinde önemli rol oynamıştır.

⁴¹ Niva, 06.09.1908, no 36, s. 627.

⁴² Niva, 06.09.1908, no 36, s. 627.

⁴³ Zürcher 2012, s. 146.

⁴⁴ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁴⁵ Zürcher 2012, s. 146.

d. Meclisin Açılışı ve Meydana Gelen Gelişmeler

Birinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra, yapılan seçimlerin ardından 19 Mart 1877 tarihinde törenle açılan Meclis, Sultan İkinci Abdülhamit tarafından, Kanun-ı Esasi'nin kendisine tanıdığı yetkiyle, 13 Şubat 1878 tarihinde süresiz tatil edilmişti. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Kasım-Aralık 1908'de yapılan seçimlerin bitmesiyle Meclis-i Umumi, 30 yıl sonra, 17 Aralık 1908'de, bayram havası içinde tekrar açıldı. Bir gün önce de Sultan Abdülhamit, yeni atadığı 39 ayan üyesinin adlarını açıklamıştı⁴⁶. Niva Dergisi Meclisin açılmasını ve yaşanan olayları 27.12.1908 tarihli sayısında "Türk Parlamentosu'nun Açılışı" başlığı altında incelemiştir

Niva Dergisi, meclisin açılışı ile ilgili gelişmeleri bir gün öncesinden ele alarak okuyucularına duyurmuştur. Dergi "nihayet, Türkiye'de anayasa doğumundan sonra hayatta kalabildi ve Türk Meclisi açılıyor" dedikten sonra, meclisin açılışı ile ilgili gelişmeleri şöyle tasvir etmiştir; "Bir gün öncesinden halk, meclisin açılışı için bayram hazırlığı yaptı. Meclisin açılacağı günün sabahı şehir hareketli bir deniz gibiydi. Sokaklar kalabalıklarla dolmuş, her yer bayraklarla donatılmıştı. Askeri birlikler Yıldız Sarayı parlamento binasına konuşlandırıldı. Milletvekilleri, bakanlar ve ileri gelenler bir bir meclise geldiler ve kalabalık onları "Yaşasın Parlamento-Yaşasın Özgürlük" nidalarıyla selamlıyordu"⁴⁷

Her ne kadar Kamil Paşa zorla ikna etse de⁴⁸, Sultan Abdülhamit de meclisin açılışına katılanlar arasındaydı. Dergi özellikle padişahın meclisin açılışına katılmasını detaylı bir şekilde tasvir etmişti;

"Herkes Sultan'ı beklerken, en önde kılıçları çekilmiş olarak süvari filosu, arkada üstü açık makam arabası içinde üniformasıyla Sultan görüldü. Kasvetli bir hali vardı. Görünüşe göre hastaydı. Sultan'ın karşısında, elinde evrak çantasıyla sekreteri bulunuyordu. Bu çantada Sultan'ın mecliste yapacağı konuşma yer alıyordu. Askerler "hoş geldiniz Padişahım" diye bağırıyor, afişler sallanıyordu. Sultan ayağa kalkarak herkesi selamladı. Sultan'ın arabasının arkasında yine süvari filosu ve prenslerin arabaları yer alıyordu. Kortej Meclis'e yaklaşırken, Kâmil Paşa ve Bakanlar Heyeti Padişah'ı bekliyordu. Sultan içeri girince tüm parlamento ayağa kalktı ve Sultan, oğullarıyla birlikte kendi özel yerine geçti.

Sekreter Padişah'ın konuşmasını okudu, özetle şöyle diyordu; 30 yıl önce anayasayı ilan ettim, ancak halkın çoğunun hazırlıksız olması nedeniyle askıya almayı gerekli gördüm. Şimdi halkın yeterince hazır olduğuna ve anayasanın işleyebileceğine ikna oldum, (yüksek sesle yaşasın nidaları ve alkış sesleri) düşüncelerimi hayata geçirmek için Kâmil Paşa görevlendirilmiştir. Anayasal dönemin başlangıcı, Bulgar Prensi'nin ve Romanya Valisi Ferdinand'ın vatanına olan bağlılığını ihlal etmesini, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesini gölgede bıraktı. Fakat umuyorum ki, hükümet parlamento ile birlikte bu sorunları çözer. Önümüzdeki yıl için size bir bütçe verilecektir. Ordunun ve donanmanın yeterince güçlü olması için her şeyi yapmak gerekir. Bu ve çözüm gerektiren diğer konularda size yetki verilmiştir.

⁴⁶ Akşin 2015, s. 29.

⁴⁷ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁴⁸ Akşin 2015, s. 29.

Parlamentonun açık olduğunu ilan ediyorum ve Tanrı'nın yardım etmesini diliyorum. (uzun alkışlar) Taht konuşmasından sonra, dua edildi ve hep bir ağızdan "Amin" dediler. Sonra Sultan, milletvekillerine hoş geldiniz diyerek, onları görmenin sevincini dile getirdi. Daha sonra Sultan parlamentodan ayrılarak, geldiği şekilde Yıldız Sarayı'na geri döndü. Askerler yeniden bağırıldılar "Padişahım Çok Yaşa"⁴⁹

Genel kanıya göre, 1876 tarihinde ilan edilen Birinci Meşrutiyet, 1877 yılında başlayan ve 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nın bahane edilmesi ve Mecliste azınlıkların etkin hale gelmesi nedeniyle Sultan Abdülhamit tarafından fesh edilmişti. Ancak derginin aktardığı Sultan'ın konuşmasında, halkın buna henüz hazır olmaması gerekçe gösterilmektedir.

Dergi, Padişahın ayrılmasının ardından meclisteki gelişmeler ve meclisin açılışı ile ilgili değerlendirmelerine devam ederek; *"bir saatlik bir aradan sonra parlamentonun ilk oturumu açıldı. Bu ilk oturumda, milletvekilleri karşılıklı olarak güçlerini kontrol ediyorlar. Görünüşe göre Türkiye'nin anayasal mekanizması henüz etkili değil, ama zamanla düzelecektir"*⁵⁰ yorumunu yapmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nde anayasal mekanizmanın etkin olmaması çok doğal bir durumdur. Çünkü ilk meclisin kapatılmasından sonra 33 yıllık süreçte, toplum anayasa kültüründen uzak kalmıştı.

Dergi, parlamentonun açılmasıyla ilgili olarak *"ülkenin gerçekten de yeni bir döneme girdiğini görmek mümkün, ancak bu yeni dönem Türk halkına ıstırap mı yoksa yeniden doğuş mu getirecek?"* sorusunu sormuş ve *"aslında Türk ulusu açısından hiçbir şey eskisinden daha kötü olamaz. Eski Mutlakiyetçilik Türkiye'yi parçalanmaya götürdü. Mutlakiyetçiliğin bu zayıflığı, dini bir dünya görüşü sistemine ve Muhammedin siyasi geleneklerine rağmen, Türk'ü anayasal sistemi kabul etmeye yatkın hale getirdi"*⁵¹ yorumunu yaparak, anayasal düzene geçişi, mutlakiyet rejiminin ortaya koyduğu sonuçlara ve bu rejim nedeniyle devletin düştüğü güçsüzlüğe bağlamıştır.

Dergi, anayasanın ülkeden ülkeye değişebilen yapısı hakkında bir tanım yaparak, *"anayasa, sadece diğer uluslardan ödünç alınan dışsal bir biçimdir, ancak içeriği halkın kendisi tarafından oluşturulur. Örneğin Fransa'da, anayasal ve hatta cumhuriyetçi hükümet biçimleri burjuvazinin egemenliğini kapsayabilir. Fakat İsveç ve Norveç gibi ülkelerde anayasa, hükümetin devlet ekonomisini yürütmesinde kusursuz dürüstlüğünün en gerçek garantisidir. Tüm demokrasilerde seçim yasaları, parlamentoların hakları ve yetkileri için önkoşullar, yaklaşık olarak aynıdır, ancak nüfusun hakları, manevi yapısı, idealleri ve istekleri, önemli ölçüde farklıdır. Anayasa, halkın ruhunun aynasıdır ve her ulus oraya ne koyduysa karşılığını alır"* değerlendirmesinde bulunmuş, ardından Türk Anayasası hakkında *"Türk halkının doğruluğunun manevi bütünlüğü ve eğitilmiş bilinci, Türk anayasasının aldatıcı bir kurgu ya da Avrupa düzenlerinin basit bir görüntüsü olmamasını mümkün kılmaktadır"* değerlendirmesiyle, Türk anayasasının karakteri hakkında olumlu görüş bildirmiştir. Dergi devamında, Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Sultan'ın tahtta kalmaya devam etmesi konusunda *"Genç Türkler, gerici insanların monarşist düşünceleri üzerinde etki*

⁴⁹ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁵⁰ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁵¹ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

gösteremedikleri için, siyasi olgunlukla, Sultan'a taviz verdiler, ancak Sultan'ın Türk halkının çıkarlarına sadakatle hizmet etmesini istediler"⁵² değerlendirmesinde bulunmuş, Sultanın tahta kalmaya devam etmesinin nedenini ise hilafet taraftarları üzerinde Cemiyet'in etkide bulunamaması olarak açıklamıştır.

Padişah'ın tahtta kalma şartı konusunda ise, "*Parlamentonun açılmasından sonra, Sultan'ın anayasaya uyacağına dair yemin etmeyi reddetmesi nedeniyle, Sultan ile aralarında küçük bir sürtüşme oldu. Bu sebeple, parlamento üyelerinin Sultan'a sadakat etmeye yemin etmesi üzerine Padişahın da yemin etmesi ve yeminine sadık kalması şeklinde bir formülle çözüldü*"⁵³ bilgisine yer vermiştir. Burada devrim sonrası Sultan'ın tahtta kalmasına rağmen, haklarının kısıtlanmaya çalışıldığı, buna karşı Sultan'ın da haklarını korumak için karşı hamleler yaptığı görülmektedir. Burada bir güç mücadelesi vardır ve bu durum ileride ortaya çıkacak olayları değerlendirmemizde bize yardımcı olacaktır.

Dergi, Türk anayasasını diğer bazı anayasalar ile mukayese ederek bir değerlendirmede bulunmuş; "*Türk anayasası, bazı komşu anayasalardan dayanıklılığı ve uzun ömürlülüğü gibi özellikleri ile ayırt ediliyor. Diğer ülkelerde resmi olarak beyan edilen anayasalar, bazen aldatici kurgular olarak kaldılar ve toplanan parlamentolar fiili bir güç elde edemediler. Bunun aksine Türkiye'de anayasa, resmi doğum gününden çok önce gücünü eline almıştı. Parlamentonun ulusal kutlamaları ve görkemli siyasi açılış törenleri sadece daha önceki değişikliğin başarısını resmileştirdi, önceden yapılmış darbeyi onayladı*"⁵⁴ diyerek, diğer anayasalardan, bazı özellikleri ile üstün olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Derginin Türk anayasasını karşılaştırdığı ve bazı komşu anayasalar olarak belirttiği, İran'da ilan edilen anayasadır⁵⁵.

Meşrutiyet'in ilan edilmesi, kansız devrim olarak belirtilmesine ve sonrasında meclisin yine sorunsuz olarak açılıp çalışmaya başlamasına rağmen, her şey sorunsuz ilerlemiyordu. Niva Dergisi bu durumu, "*Avrupa penceresinden bakıldığında, ortadaki sükûnet ve uzlaşma perdesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti altında birleşen devrimci güçler ile resmi makamlar arasındaki düşmanlığı gizliyor*" şeklinde açıklamıştır. Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimi tamamen ele almak yerine perde arkasından yönetmeyi tercih etmişti. Yönetimi elinde bulunduran Kâmil Paşa'nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni tasfiye etmeye çalışması ise yeni sorunları ortaya çıkarmıştı. Niva Dergisi, İttihat ve Terakki'nin pozisyonu ve Kâmil Paşa'nın icraatlarını değerlendirirken; "*Anayasanın ilanı genellikle devrimci hareketi sona erdirir. Halk temsilcilerinin gücünü arkasına alan devrimciler, gücü tamamen ele geçirincede, yeni sistemin yaratıcısı gibi en başa otururlar. Fakat Türkiye'de durum böyle olmadı*" diyerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimi tamamen ele almaması üzerinde durmuştur. İttihat ve Terakki'nin perde arkasından yönetimi ile ilgili olarak, "*Türkiye, şimdi özünde hükümdar ya da parlamento tarafından yönetilmiyor. Açıkça görülmesi de, her şey*

⁵² Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁵³ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁵⁴ Niva, 27.12.1908, no 52, s. 925.

⁵⁵ Türk ve İran Anayasası arasındaki farklar için bkz. Soofizadeh, 2014, s. 286-296.

siyasi darbeyi gerçekleştiren örgütün kontrolünde”⁵⁶ değerlendirmesini yapmıştır.

Derginin daha önce belirttiği gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile padişah taraftarları arasında var olan gizli mücadele, meclisin açılmasından sonra ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki’yi tasfiye etmek isteyen Kâmil Paşa’nın oynadığı siyasi oyunlar ve İttihat ve Terakki’nin karşı hamleleri, siyasi bir savaşa büründü. Bu durumla ilgili olarak dergi; “*Ortaya çıkan yeni karışıklığın arkasında, resmi hükümet başkanı Kâmil Paşa’dan başkası olamaz. Ülkenin siyasetine karşı ortaya çıkan memnuniyetsizlik, Bosna-Hersek üzerindeki Türk egemenlik haklarının Avusturya’ya satılması ile ilgili bir anlaşma yapılmasının hemen ardından başladı. Bu anlaşmanın utancı, ya Genç Türklerin başına kalarak anayasayı yok edecek, ya da Yıldız’ın başına kalarak durmuş devrimci hareketi yeniden canlandıracaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcileri Türk Parlamentosunda çoğunluğu oluşturmuyordu. Avusturya-Macaristan ile yapılan anlaşmanın onaylanmasında verilen oyların çoğunluğu gayri şahsi olan Liberal Partiye aitti ve yapılan anlaşmada çoğu milletvekilinin onayı alınmamıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde attığı ilk adımın başarısı, yaşlı adamı daha riskli maceralar almaya teşvik etti. Genç Türklere karşı mücadelede gücünü itaatkâr bir parlamentodan alabileceğini hissederken, ikinci bir adım attı ve komiteyi, askeri ve deniz bakanlarını, Sultan’a karşı komplo kurmakla suçladı*”⁵⁷. Bu başlangıçtan yola çıkarak başlattığı kampanyanın ikinci eylemi, tüm cemiyetin tamamen yenilgisi ve üyelerinin tutuklanarak baş figürlerinin idam edilmesiydi”⁵⁸ diyerek, Kâmil Paşa’nın faaliyetleri ve nihai hedefi hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Kâmil Paşa’nın bu siyasi oyunu karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin karşı hamleleri hakkında ise; “*Askeri ve Deniz Bakanlarının istifasına ilişkin ilk haberin tüm cemiyeti hemen ayağa kaldırması şartırcı olmadı. İstanbul’da bulunan tüm Deniz ve Kara Subayları, Jön Türklere ait birimler mecliste protesto düzenlediler. Genç Türklerin genel başkanı Ahmet Rıza Bey, derhal Kâmil Paşa’dan açıklama istedi. Genç Türklerin cesareti ve ordunun desteği, ülke üzerindeki gücü Genç Türklerin eline aktardı. Hem orduyu hem de parlamentoyu ele geçiren Jön Türkler, durumun tam efendisi oldular. Büyük vezir, kendisinden istenilen açıklamayı yapmak için meclise gelmeye cesaret edemedi. Sonrasında parlamento derhal Sultan’a, Ahmet Rıza Bey başkanlığında bir heyet göndererek Kâmil Paşa’nın istifa etmesini istediler. Gerekli işlemler yapılarak, Kâmil Paşa istifa ettirildi ve yerine Hilmi Paşa atandı, görevden alınan subaylara mevkileri iade edildi”* bilgilerine yer vermiştir. Dergi akabinde “*yeni kabine kurulduktan sonra Dışişleri Bakanı, Türkiye’nin Londra Büyükelçisini*

⁵⁶ Niva, 14.02.1909, no 7, 138.

⁵⁷ Dergide bahsi geçen söz konusu komplo, bir söylenti olarak ortaya çıkmıştı. Bu söylentiye göre; İttihat ve Terakki Cemiyeti, Abdülhamid’i tahttan indirerek yerine Yusuf İzzettin Efendi’yi tahta çıkarmayı planlıyordu. Bu haber gazetelere bile yansımıştı. Kâmil Paşa bu komplo içinde eski Bahriye ve Harbiye Nazırlarının da olduğunu iddia etmiş, bu nedenle adı geçen nazırları değiştirdiğini açıklamıştır. Kâmil Paşa bu açıklamasıyla İttihat ve Terakki’ye karşı Sultan Abdülhamid’le işbirliği yapmak istemiştir. Ancak İttihat ve Terakki bu söylentileri kesin bir dille yalanlamıştır. Ayrıntı için bkz. Gazel 2019, s. 56.

⁵⁸ Niva, 14.02.1909, no 7, 138.

değiştirerek Rıfat Paşa'yı atadı. Buradaki amaç, darbenin siyasi önemini vurgulamaktı⁵⁹ diyerek, yapılan değişikliğin amacı hakkında yorumunu belirtmiştir.

Kâmil Paşa kabinesinin düşürülmesi ile ilgili olarak dergi; “Avusturya ve Almanya'nın İstanbul'daki etkisi Kâmil Paşa adı ile ilişkiliydi ve Rus yanlısı Hilmi Paşa'nın göreve gelmesi ile üçlü ittifak güçlerinin etkisi yeniden artmaya başlayabilir” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ancak Dergi'nin iddia ettiği gibi, ne Kâmil Paşa'nın Alman yanlısı olduğu, ne de Hilmi Paşa'nın Rus yanlısı olduğunu gösteren bir delil yoktur. Hatta Kâmil Paşa'nın İngiliz yanlısı olduğu ve buna yönelik politikalar uyguladığı bilinmektedir⁶⁰.

Dergi, meclisin açılmasından sonra meydana gelen bu mücadeleyi yine Rusya'nın çıkarları noktasında değerlendirerek “bu gelişmeler ışığında anlaşılıyor ki, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan yerel darbenin daha büyük uluslararası etkileri olacaktır. Örneğin Avusturya ile ilişkiler önemli şekilde gerilirken, Rusya'nın barışı koruma rolünü kolaylaştıracaktır. Kader, Rusya ile Türkiye arasında yakın bir ittifak sağlamak için yine elverişli bir durum yaratıyor ve Avusturya'nın Sırbistan'a karşı agresif tutumunu durdurma ve gelecekte Balkanların güvenliğini garanti altına alma fırsatı sunuyor. Bunun yanında Rus diplomasisinin Slavları koruma ve Avrupa'da etkin olma fırsatını dilemek gerek⁶¹” değerlendirmelerinde bulunmuştur. Rusya'nın, Balkanlarda etkin konuma gelebilmek için, Türkler ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı açıktır. Ayrıca, meydana gelen olaylar sonrasında Avusturya'nın Balkanlarda etkinliğini yitirme ihtimaline karşılık, onun yerini doldurma fırsatı kolladığı da görülmektedir.

e. Sultan Abdülhamit - Özel Hayatı

34. Osmanlı Padişahı olan Sultan İkinci Abdülhamit, Osmanlı Devleti'nin sona yaklaştığı dönemde tahta çıkmış, kargaşa içindeki dönemde 33 yıl tahta kalarak, en uzun süre tahta kalan Osmanlı padişahlarından biri olmuştur. 1876 yılında Meşrutiyet'i ilan edeceği sözü ile tahta çıkarılan Sultan, bu tarihten itibaren meydana gelen olaylarda devletin başındaki isim olarak kişiliği ve politikalarının yanında, özel hayatı ile de dikkat çekmektedir.

Niva Dergisi de, 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve sonrasındaki süreçte, Osmanlı Devleti'nin başındaki isim olarak Sultan'ın özel hayatına değinmiş, ayrıntılı olarak bir yazı kaleme almıştır. Dergi 31.01.1909 tarihinde Sultan “Abdülhamit-Özel Hayatı” başlığı ile yayımladığı yazıda, Sultan İkinci Abdülhamit'i ve özel hayatını şöyle aktarmaktadır;

“Anayasayı onaylayarak tüm dünyanın dikkatini üzerine çeken, Müslümanların efendisinin özel hayatına bakış ilginç olacaktır. Abdülhamit Yıldız Sarayı'nda ikamet etmektedir. Bu saray, etrafı yüksek duvarlarla çevrili ve geniş bir alanı kapsamaktadır.

⁵⁹ Niva, 14.02.1909, no 7, 138.

⁶⁰ “İngilizci” olarak nitelenen Kâmil Paşa'nın Sadarete geldiği günden itibaren, İngilizlerin İttihatçılar aleyhindeki politikasını yürütmeye koyulduğu ve hatta Kâmil Paşa'nın istifaya zorlanmasının İngilizler tarafından hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Avcıoğlu 2013, ss. 61-65.

⁶¹ Niva, 14.02.1909, no 7, 139.

Bu alanda, sarayın yanı sıra, farklı konut binaları, bahçeler ile halı ve porselen atölyeleri bulunur. Konut binalarında, saray uşakları ve sayısı 7.000'i bulan koruma müfrezeleri vardır.

Sultan, şimdi 66 yaşında. Sade ve basit bir günlük hayatı var. Kıyafetleri lüks değil; idareli yemek yiyor, ancak, eski zamanlardan beri kurulan ve gelenek haline gelen törenlere bile bazen katılmaktan çekiniyor, ya da çok temkinli bir şekilde katılıyor. Yemekler, sanki zehirlenebilecekmiş şüphesiyle, özel olarak hazırlanıyor ve yine dikkatle servis ediliyor. Sultanın yiyeceklerinin üretimi için özel bir mutfak ve özel aşçılar var. Mutfak ve aşçılar Kilerci Başî tarafından özel bölmeden sürekli izleniyor. Mutfaktaki her yemek, hazırlandıktan sonra, mühürleniyor ve bu şekilde Sultan'ın yemek odasına aktarılıyor. Burada Kilerci Başî mühürü açıyor ve yemek servisi öyle başlıyor. Sultan yağlı pilava ve özel sosta yapılmış deve ayağına çok düşkün; ayrıca yumurta ve sütü de çok seviyor. Sultan genelde şerbetli su içiyor, fakat nadir olarak içki de içiyor, özellikle konyağı tercih ediyor. Kahve tutkulu bir sevgilisi gibi, ancak doktorlar sindirim bozukluğu hastalığı sebebiyle kahveyi yasakladı. Eski günlerde, saray bahçesinin etrafında yürürken bile, elinde kahve semaveri ile bir görevli onu takip eder ve sürekli kahve verirdi.

*Yıldız Sarayı'nın içinde bulunan Sultan'ın haremî, onun özel dünyasını oluşturuyor. Burada **Hazinedar** Usta diye bilinen rütbeli birinin özel kuralları hüküm sürüyor. Bu bir kadın ve aslında Sultan'ın asıl eşi (ikbal) ve haremîin bakımıyla ilgili tüm masraflardan sorumlu kişi. Münzevî haremîin çoğunluğunu Kafkasya'dan gelen Türk, Gürcü, Ermeni kadınlar oluştururken, Çerkezlere ayrı bir düşkünlüğü var. Çoğu zaman çocuk yaşta işe alınan bu bayanlar, yeteneklerini ve sanatlarını geliştirmek için bir eğitim sürecinden geçiyorlar. Haremde binlerce kadın yaşar, çünkü her sultanın karısı, sayısı 50, 100, hatta 150'ye ulaşan kendi özel hizmetkârlarıyla birlikte saraya geliyorlar. Harem, gündüz ve gece ihtiyatlı bir şekilde korunuyor ve orada yabancılar için erişim tamamen imkânsız. Ancak anayasanın ilanı ile sarayın masrafları büyük ölçüde azaltıldı. Tabî ki bu durum Sultan'ın haremîini de etkiledi ve buradaki bayan sayısında da azalma oldu.⁶²*

Derginin Sultan Abdülhamit hakkında detaylı olarak verdiği özel hayatına baktığımızda, O'nun bir korku sebebiyle ihtiyatlı bir şekilde yaşadığı görülmektedir. Bunun yanında, anayasanın ilan edilmesinden sonra, yapılan kısıtlamalar, Sultan'ın hem siyasi, hem de özel yaşantısını etkilemiştir. Bu bilgiler ışığında, Sultan'ın anayasaya bakışı elbette olumlu olmamıştır. Bu da bize, 31 Mart İsyanı sırasındaki tutum ve tarafî hakkında ipucu verebilir.

f. 31 Mart Ayaklanması

31 Mart Vakası, şüphesiz ki 23 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe konulması ya da II. Meşrutiyet'in ilanından sonra daha da artan ordu, bürokrasi ve ilmiyedeki yoğun siyasallaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁶³.

⁶² Niva, 31.01.1909, no 5, s. 100.

⁶³ Çavdar 2001, ss. 69-70.

Kontrolsüz bir şekilde yükselen siyasileşmenin, çok kısa süre içinde yarattığı hazımsızlık ve hayal kırıklığının sonucu olarak nitelendirilebilir⁶⁴. Farklı devlet kurumlarındaki siyasallaşmanın yansıması olarak görülen bu hadisede, elbette ki ordudaki siyasileşme diğerlerine nazaran ön plana çıkmaktadır. Niva Dergisi ise, “*Mart isyanı, kısmen subayların din adamlarının temsilcilerinin kışlaya girmesine izin vermemesinden kaynaklandı*”⁶⁵ diyerek, ordu içinde siyasallaşmayı, din üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ayaklanmanın esas itibarıyla, bir zabıt hareketinden ziyade çavuş ve nefer seviyesinde cereyan etmesi hemen dikkati çekmektedir. Ayaklanmanın sonuçta yine askeri birliklerce bastırılması, Osmanlı ordusu içindeki siyasileşmenin çok önemli bir boyutunu teşkil ediyor⁶⁶.

Meşrutiyet’in yeniden ilanı ile 31 Mart arasındaki zaman zarfında, önceleri mülazımdan binbaşı rütbesine kadar zabıtları etkilemiş olan siyasileşme, belirgin hadiselerle orduda nefer arasına yayılma eğilimi göstermiştir. Önceleri küçük çaplı hoşnutsuzluklar ve direnişlerle başlayan siyasileşme belirtilerinin, 31 Mart’ta büyük bir ayaklanmaya dönüşmesi, dikkatle izlenmesi gereken bir hadiseler zincirini oluşturmaktadır⁶⁷.

Dergi, ordu içindeki itimatsızlığı “*Jön Türkler, Selanik birliklerinin bazı kısımlarını güvenilmez olarak gördü ve İstanbul’un kuşatılması için kuzey Makedonya’dan asker toplamak zorunda kaldılar. Zaten Küçük Asya Birliği doğrudan Sultanın yanında olduğunu bildirmişti*”⁶⁸ diyerek ordu içindeki bölünmeyi net olarak göstermiştir.

İttihat ve Terakki’nin Meşrutiyet’e rağmen devlet yönetimine doğrudan doğruya katılmaması, bir yandan Cemiyet’e karşı halk yığınları arasındaki tepkiyi geliştirirken, öte yandan söylentiler ve olayları birbirine bağlama yoluyla kamuoyu tahrik ediliyordu. Bu dönem içerisinde İstanbul’da yangınların çoğalması, bu söylentileri büsbütün arttırmıştı. Özellikle, “Çırçır Yangını” bir sorun haline getirilmiş ve şeriat hükümlerinin uygulanmaması yüzünden İstanbul’un başında belaların dolaştığı söylenmiştir. Bu arada Cemiyetçi propaganda, yangınları eski hafiyelerin kundaklama faaliyetine bağlamaya çalışıyorsa da halk daha çok bunları kıyamet gününün yaklaşma alâmeti olarak kabul ediyordu. Ayrıca, rejim değişikliği dolayısıyla birtakım çıkarlara set çekilmiş ve işten çıkarılan memurlar da doğal olarak yeni düzenin karşısına geçmişlerdi. Üstelik Meşrutiyet, sürgünlerden dönen ve daha büyük imkânlarla kavuşmak isteyen aydınların bir kısmını da tatmin etmemişti. İşte bu nedenlerden dolayı İttihat ve Terakki’ye olan muhalefet her geçen gün artmıştı⁶⁹.

---

⁶⁴ Alkan 1992, s. 79.

⁶⁵ *Niva*, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁶⁶ Alkan 1992, s. 79.

⁶⁷ Bu süreçte meydana gelen birkaç ayaklanma hadisesi, ordu içinde siyasileşme ve onun etkilerini açık bir şekilde göstermektedir. Bu ayaklanmalarda “*Padişahım Çok Yaşa*” ile “*Yaşasın Hürriyet*” nidaları gruplaşmaların açık göstergesiydi. Bu süreçte Edirne Ayaklanması, Taşkılla Ayaklanması ve Avcı Taburlarında meydana gelen hadiseler önemlidir. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Alkan 1992, ss. 79-88.

⁶⁸ *Niva*, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁶⁹ Aysal 2006, s. 17.

Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçıların fikir ve yayın organı olan Şura-yı Ümmet, Tanin gibi gazeteler ile muhaliflerin fikir ve yayın organı olan Serbesti, Mizan ve Volkan gazetelerinin kalem çekişmelerinde çok ileri gitmeleri olayların tırmanmasındaki en önemli etken olmuştur⁷⁰. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçıların, kendilerine karşı olan Kâmil Paşa'yı 13 Şubat 1909'da istifa ettirerek yerine Cemiyet'e yakın Hüseyin Hilmi Paşa'yı iktidara getirmeleri ve 6 Nisan'da Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. Gazetecinin cenaze töreninin İttihatçılar aleyhine bir kitle gösterisine dönüşmesi ve olayların kitlesel nitelik kazanmasıyla birlikte siyasi söylemlerin yerini dini motiflerin almaya başladığı görülmüştür. Muhalefet unsurlarının tesiriyle iyice gerginleşen ülkedeki siyasal ortam, sonunda 31 Mart Vakası'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur⁷¹.

Bilinçli, planlı ve örgütlü bir hareket olup olmadığı⁷² nedenleri kadar hala tartışılan 31 Mart Olayı'nın Türk siyasal hayatının en mühim olayı konumuna gelmesine, Türk siyasal düşüncesi içinde ileri ve geri tabirlerinin ilk kez somut örnek bağlamında bu hadise çerçevesinde şekillenmesinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira siyasi tarihimize 'irtica' kavramı, bu hadiseyle birlikte girmiştir. Bu hadise için kimi arşiv belgelerinde "hareket-i irtica", "hadise-i irtica" kimi belgelerde de "hadise-i ihtilaliye", "hareket-i ihtilaliye", "harkât-ı iğtişaiye" ve "vakıa-i ihtilaliye" tabirinin kullanıldığı görülmektedir⁷³. Niva Dergisi ise olayların gelişimini tuhaf olarak değerlendirmiş ve bazı durumlarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, politikalarından dolayı suçlamıştır. "*İstanbul'daki beklenmedik gelişmeler, tüm dünyanın dikkatini tekrar Türklere ve onların politikalarına çevirdi. Avrupa, kansız Temmuz devriminin kolaylığına hayran kalmıştı. Sanki büyüyle eski halifeliği, genç bir anayasal devlete dönüştürüyormuş gibiydi. Ancak bir isyanın patlaması daha da ilgi çekiciydi ve bu aynı muhteşem kolaylıkla yeni şeylerin düzenini bozdu ve Genç Türklerin zaferini yerle bir ederek, onları adeta kurbana dönüştürdü*"⁷⁴ değerlendirmesini yaparak, Türkiye'de bir şeylerin henüz yerine oturmadığı ve her şeyin hızlıca değişebileceğini belirtmeye çalışmıştır. Ancak değişken durum içinde bile ani değişiklikleri vurgulayarak "*ancak bu durum uzun sürmedi. Selanik'teki Genç Türk Komitesi'nin savaşa hazır il alaylarını başkente hareket ettirmesi, kartların yeniden komitenin lehine döndürdü*"⁷⁵ yorumunu yapmıştır. Hemen arkasından "*İstanbul'daki garnizonun gericilerle ittifak yaparak, buradaki Genç Türkleri öldürmesi ve karşı devrimin patlak vermesi, Sultan'ın entrikaları olarak yorumlandı. Böyle bir*

⁷⁰ Sezer 2017, ss. 143-159.

⁷¹ Çavdar 2001, ss. 69-70.

⁷² İlk bakışta basit ve dağınık bir görüntü çizen bu isyanın hazırlık planları, haftalarca önce yapılmış ve isyancıların hareket tarzları belirlenmişti. İsyanın daha önceden planlandığını gösteren en önemli gelişme ise, özellikle kadro dışı bırakılmış bazı subayların, sivil elbise ile isyanı yönetmeleri, isyancıların her ihtimali göz önüne alarak yabancı elçiliklerin kapılarına nöbetçiler dikmesi ve Hıristiyanlara dokunulmayacağına dair teminatlar vermiş olmaları şeklinde özetlenebilir. Bkz. Aysal 2006, s. 28.

⁷³ Aslan 2010 s. 2.

⁷⁴ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 309.

⁷⁵ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 309

yorumun sonucu ise, yeminin ihlal eden Sultan'ın derhal görevden alınması ve genç Türklere yakın olan Prens Reşat'ın, Türklerin yeni hükümdarı ilan edilmesi olacaktı"⁷⁶ yorumunu yapmıştır. Derginin bu değerlendirmesi, henüz isyanın başında yapılmıştı. Bu da bize gösteriyor ki; Sultan İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılması kararı önceden alınmıştı.

Dergi, bundan sonra İstanbul'a yürüyen Harekât ordusunun, aslında hemen başkente girmediği, yolda birtakım sorunlarla uğraşmak zorunda kaldığına yönelik haberlere yer vermiştir. Dergi bu konuyla ilgili olarak, "7 Nisan gecesi İstanbul'un Genç Türk birlikleri tarafından işgal edilmesi yerine, Edirne'de bulunan askeri birliklerin Padişahlarına karşı gitme konusundaki isteksizliğiyle ilgili birkaç taburun gösteri yaptığı haberini alıyoruz. Bu taburların, Sultan'ın kimliğini kutsal ve dokunulmaz olarak tanıma taleplerinden sonra, ordunun Yıldız Sarayı'na karşı harekât planı askıya alındı ve yüce Sultan'a karşı misilleme için toplanan Genç Türk alayları, İstanbul kapılarında hareketsiz bir şekilde kaldı"⁷⁷ bilgisine yer vermektedir. Bu da bizim harekât halinde bile, ordu içinde fikir birliğinin olmadığı değerlendirmesinin yanında, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin ordu üzerinde hâkimiyeti pekiştiremedikleri ya da propagandalardan askerleri koruyamadıkları değerlendirmesini yapmamıza neden olmaktadır.

Dergi, bu süreçten itibaren meydana gelen olayları değerlendirirken tiyatroya benzetmiştir. Ordunun, ortaya çıkan itaatsizlikler nedeniyle İstanbul kapılarında hareketsiz kalmalarından sonra "Sultan'ın kişisel emri üzerine, Savaş Bakanı isyancılara (Harekât Ordusu) gıda malzemesi gönderildi"⁷⁸ bilgisine yer vererek, "Türk devrimindeki olayların seyri gerçekten bir tiyatro sahnesi gibi. Avrupa açısından bakıldığında bir şeyleri anlamak çok zor. Kuşatılmış bir şehirden, şehri kuşatan askeri birliklerin yiyecek temin etmesi görülmüş şey değildir. Hangi hükümet kendisini devirecek devrimci orduyu besler?" sorusunu sormuş, "Doğu'nun tüm hayatı, mantıklı çözümlere sahip olmayan bir bulmaca zincirinden oluşur. Birkaç gün sonrası, hatta birkaç saat sonrası için bile emin olunabilecek bir açıklama yapmak imkânsızdır"⁷⁹ değerlendirmesine bulunmuştur.

Dergi bu değerlendirmeleri yaparken, Avrupa'da meydana gelen alışıl gelmiş devrimler sırasında meydana gelen olayları dikkate almıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nin kültürel ve dini altyapısı, Türk devriminin farklı gelişmesine neden olmuştur. Derginin gözden kaçırdığı diğer bir husus ise; Abdülhamit'in emri ile devrimci orduya yiyecek gönderilmesinin siyasi bir taktik olma ihtimalidir. Zaten ordu içinde taraftarı olan Sultan'ın, bu hareketiyle sempati kazanmayı amaçladığı olası bir ihtimaldir.

İstanbul'daki isyan hareketini gerici bir hareket olarak değerlendiren dergi, "İstanbul'daki gerici hareketin bir sistemi yok ve savunma önlemi de almış değiller, ancak Bahriyeliler, Sultanlarımı korumak için ölmeye yemin ettiler" bilgisini

---

⁷⁶ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 309.

⁷⁷ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 309.

⁷⁸ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 309.

⁷⁹ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 309.

aktarmaktadır. Dergi süreçle ilgili olarak, “*bu satırların yazıldığı anda, her iki ordu da büyüklü prenslerin bir masasında olduğu gibi, donuk bir vaziyette bekliyorlar. Ancak her iki tarafın da içinde, sonucun kötü olabileceğine yönelik bir huzursuzluk var. Maddi güç, örgütlenme ve silah üstünlüğü gibi avantajların Genç Türklerin elinde olmasına rağmen bir ilerleme olmaması, Genç Türklerin ordusunun içinde bile Sultanın kazanmasını isteyenlerin olduğunu gösterebilir. Olayları tarafsız olarak analiz edersek, Genç Türkler, askeri ve politik anlamda başarılı olacaklarına tam olarak inanmıyorlar*”⁸⁰ ifadeleriyle, ordu içinde siyasi bir birliğin kurulamadığını tekrar ve ayrıca dergi ilk defa olayları tarafsız olarak değerlendirdiğini vurgulamaktadır.

Harekât Ordusunun İstanbul önlerinde beklemesinin sebebini, askeri taktik anlamında İttihat ve Terakki'nin ordu üzerindeki politikasının başarısızlığı olarak değerlendirmekte ve “*görünüşe göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti, birçok durumda keşfettiği hassas siyasi taktiklere rağmen, orduda güvendiği komuta üstleri ile alt sınıf erler arasında bağlantıyı kuracak politikalar geliştiremedi. İki yüz Genç Türk subayına, İstanbul garnizonundaki askerler tarafından insanlık dışı muamele edilmesi, ordunun bağırsaklarındaki derin bölünmeyi gösteriyor*” tespiti, daha önce vurgulanan ordu içinde siyasi bölünmenin somut değerlendirmesi yapılmıştır. Dergi “*İstanbul üzerine yürüme konusundaki bu kararsızlık bize gösteriyor ki, Genç Türk subayları askerlerinin sadakatine güvenmemekteler*” değerlendirmesinden sonra, bu duruma karşı alınan önlemlerle ilgili “*öncü taburlarında 7-8 asker için bir subay tutmak zorunda kalıyorlar. Yine padişah taraftarlarının askerleri etkilememesi için geniş önlemler alıyorlar. Duygusal davranan 12 asker, propagandayı önlemek için subaylar tarafından öldürüldü*”⁸¹ bilgilerini vermektedir.

Olayların bu şekilde gelişmesinin nedenlerine değinen dergi, bu sürece gelinmesinin arkasındaki siyasi ve sosyal nedenleri, ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin uyguladığı yanlış politikalar üzerinden analiz etmeye çalışmıştır. Dergiye göre; “*devrimci bir ordu, sadece kör itaatle tutulursa, bu devrimin kötü bir göstergesidir, çünkü askerleri Yüce Padişahlarını devirmeye yönlendiren devrimci subaylar, zaten büyük bir itaatsizlik örneğidirler. Tüm askeri darbelerin bu kadar güvenilmez olmasının ana nedeni budur. Bu tür darbeler, gerçek özgürlük yerine, sadece o anın rastgele hükümdarlarının despotizmini yaratırlar. Özünde yeni Türk anayasası adı altında aydınlanmış subay despotizmi egemen olmuş, onun yerini ise karanlık ve dizginsiz asker despotizmi almıştır*”⁸²

Burada asıl vurgulanmak istenen, Türk devriminin merkezinde olan subay kesiminin aydınlandığı, emrindeki askerlerin çoğunun ise hala yöneticiye kutsal olarak baktığı için, bu olayda zorla yer almasıdır. Türk Devrimi'nin en önemli sorunu, düşüncelerin halk tabanına yayılmadan, belirli bir grubun çabaları ve yönlendirmesiyle hızlı bir şekilde gelişmesidir.

Sultan Abdülhamit'in istibdadına karşı yapılan devrimin temel parolası özgürlüktü. Ancak dergi bu noktada, Genç Türklerin politikalarındaki baskıcı tutumu da

⁸⁰ *Niva*, 18.04.1909, no 16, s. 309.

⁸¹ *Niva*, 18.04.1909, no 16, s. 309.

⁸² *Niva*, 18.04.1909, no 16, s. 310.

eleştirmiştir. “Bir anayasa kuran Genç Türkler, basına karşı eski, acımasız yasayı derhal devreye soktular ve tasarının tartışılması sırasında, Genç Türklerin liberal başkanı olan Ahmet Rıza Bey’e itiraz ve eleştiri yapmadılar. Basın özgürlüğü ve hatta parlamenter konuşma özgürlüğü olmayan anayasa bir hayalettir” değerlendirmesinde, devrim sonrasında özgürlüğün yine kısıtlandığı vurgusu yapılmıştır. Dergi devamında, Genç Türklerin politikalarını eleştirmeye devam ederek “jön Türklerin ilkesiz politikaları, hem liberallerin gözünde, hem de muhafazakârların gözünde otoritelerini önemli ölçüde baltaladı ve Bosna-Hersek’in Avusturya’ya verilmesine rıza göstererek, kitleleri ulusal bir his ve dini fanatizm ile harekete geçirdiler” diyerek, uygulanan yanlış politikaların ortaya çıkardığı sonuçları değerlendirmiştir. Devamında ise, “anayasa, monarşi ile yönetilen bir ülkede ancak halkın milli duygularını yükselterek güçlendirilebilir. Dini demokratik geleneklerden uzaklaşan Jön Türkler, zaten etkinliklerini kaybettiler”⁸³ demektedir. Derginin, Jön Türklerin politikalarını bu şekilde eleştirmesi, 31 Mart Olayı’nın temelindeki sebepleri bunlar olarak göstermesi, meseleyi tam olarak açıklamasına da, ortaya çıkan durumda etkili sebepler olarak kabul edilebilir.

31 Mart Olayı’nın başlamasında dış güçlerin herhangi bir etkisinin olup olmadığını kesin olarak ispat etmek elimizdeki belgelerle şimdilik mümkün gözüküyor. Ancak olayların hepsini bir araya toplayıp bir yorum yaparsak; İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin milli politikalarının büyük güçlerin çıkarlarına ters düştüğü ve bu sebeple Cemiyet’in milli politikalarına karşı, şeriatçı kesimin çıkarılmış olma ihtimali yüksektir. Bu durum daha sonraki süreçlerde de görülecektir.

g. Sultan İkinci Abdülhamit’in Tahtan İndirilmesi

31 Mart İsyanı’nın en somut sonucu, Sultan İkinci Abdülhamit’in tahtan indirilmesi olmuştur. 31 Mart İsyanı sırasında, isyancılara destek vererek, yeminine sadık kalmadığı gerekçeleri ile zaten Sultan’ın tahtan indirilmesi kararlaştırılmıştı. Meclis, Yeşilköy’den 26 Nisan günü gelerek, 27 Nisan’da Ayasofya’daki Meclis binasında 240 mebus ve 34 Ayan üyesi ile toplandı. Meclis ittifakla Sultan Abdülhamit’in hal’ine, Veliâht Reşat Efendi’nin tahta çıkarılmasına karar verdi⁸⁴.

Dergi, İkinci Abdülhamit’in tahtan indirilmesi sürecini, 31 Mart İsyanı’nın bastırılmasından itibaren ele alarak değerlendirmiştir. Çünkü dergiye göre Sultan İkinci Abdülhamit’in tahtan indirilmesine bu süreçte karar verilmiştir. Bu süreçte meydana gelen olayları tuhaf olarak yorumlayan dergi, “Türkiye’de sürprizlerle dolu tuhaf olaylar tüm hızıyla devam ediyor” diyerek giriş yapmış ve arkasından “Başkenti kuşatan devrimci ordu, buradaki garnizonun direnişinin üstesinden gelerek şehre girdi ve buradaki kışlaları yok etti. Çoğunluğu teslim olmasına rağmen, aralarında padişaha sadık muhafızlar direnmeye devam etti ve bunlar da bir süre sonra komite kuvvetleri tarafından dağıtıldılar. Birçoğu kaçmayı ve saklanmayı başardı”⁸⁵ diye devam ederek, Hareket Ordusu’nun üstünlüğü hemen ele geçirdiğini ifade etmiştir.

⁸³ Niva, 18.04.1909, no 16, s. 310.

⁸⁴ Belen, 2016, s. 126.

⁸⁵ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

Derginin bir başka iddiası ise, “kuşatmanın ilk saatlerinden itibaren Yıldız Sarayı'nın üzerine beyaz bir bayrak asıldı” olmuştur. Dergi devamında “ne Sultan'ın kendisi ne de hükümeti, başkenti savunmak için herhangi bir önlem almadı. Kuşatma, Genç Türklerin Generali Mahmut Şevket Paşa'nın genel komutası altında son derece sistematik olarak yürütülürken, karşı tarafın savunmaya yönelik bir planı, birleştirici bir istek ve düşüncesi yoktu; kışlaların her biri ayrı ayrı kendini savunmaya çalıştı, bazıları savunma girişiminde bile bulunmadı” şeklinde olay örgüsünü anlatırken, Sultan'ı adeta karşı tarafa koyarak değerlendirme yapmıştır. Ancak İstanbul'daki isyancıların sistemli hareket etmemeleri, onların bir merkezden idare edilmediklerini göstermektedir. Bu da Sultan'ın bu işte öncü bir rol oynamamış olma ihtimalini öne çıkarıyor. Ancak dergi devamında, “Sultan'ın kendisi, askerlerin isyanının meyvelerinden yararlanmayı umarak, sadece gizli bir kıskırtıcı olarak kalmayı tercih ederek, açıkça hareketin başı olmayı istemedi”⁸⁶ değerlendirmesiyle, olayları perde arkasından idare etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Dergide bu ifadenin destekleyicisi olarak “Jön Türklere karşı misilleme yapıldıktan sonraki gün, (31 Mart Ayaklanmasını başlatan) isyancıları affetti ve onların bakanlık değişikliği taleplerini isteyerek yerine getirdi. Ancak işler elverişsiz bir hal aldığında ve İstanbul surlarının önünde 30 bin kişilik bir ordu ortaya çıktığında, isyancılarla tüm dayanışmayı bıraktı. Her iki savaşan taraf arasında, tarafsız bir pozisyon alarak, Harekât Ordusu'nun, O'nu savunanlarla başa çıkmasına izin verdi ve direnişi sonra erdirmek için emirler verdi. Ortaya çıkan isyanla ilgili olduğuna dair kanıt eksikliği nedeniyle, kimsenin O'nu suçlamaya cesaret edemeyeceğini düşünmekteydi”⁸⁷ şeklindeki ifadelerle, Sultan'ın olayın içinde olduğu vurgulanmıştır.

Buradan anlaşıldığı üzere, Sultan 31 Mart İsyanı'nı başlatanlarla iyi geçinmeyi hedeflemiş, Harekât Ordusu'nun İstanbul'a girebileceği ihtimalini zayıf görmüş olma ihtimali yüksektir. Ordu içerisindeki padişah taraftarlarına güvenerek bu ihtimali düşünmüş olması muhtemeldir. Ancak, Harekât Ordusu'nun İstanbul'a girmesi sebebiyle, İsyancıların fazla direnemeyeceğinin de farkındaydı. Bu sebeple, derginin de belirttiği gibi, tarafsız bir pozisyon almayı tercih etmiş olmalıdır.

Dergi, bu taktiğin işe yaramadığı ve Sultan'ın tahtan indirilmesiyle ilgili olarak da, “kurnaz doğu politikacısı, kendini olayların gerisinde bırakmaya çalışsa da, sonuçta tahtını kaybederek bedelini ödedi ve hatta canıyla bile ödeme olasılığı vardı. O'nun zalim ve kalpsiz ikiyezlülüğü kader tarafından acımasızca cezalandırıldı”⁸⁸ değerlendirmesinde bulunmuştur.

İsyanın tamamen bastırılması ve sonrasındaki gelişmelerle ilgili olarak ise dergi; “muhafızların son müfrezeleri de kaçtığı zaman, saray görevlileri sarayı soyarak kaçtılar ve saraya gelenler yalnızca yaşlı padişahı ve üç eşini buldu. Bu gelişmelerle gücünü artıran Genç Türkler, meclis ve senatonun ortak toplantısında Abdülhamit'i tahtan indirerek, Prens Reşat'ı Sultan olarak ilan etme kararı aldılar. Daha dün Sultan'ın önde gelen savunucularından olan Şeyh-ül İslam, tüfeklerin gölgesinde bir

⁸⁶ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁸⁷ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁸⁸ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

fetva yayınlayarak, yeminini bozan Sultan'ın, tahtan indirilmesini caizleştirdi ve top sesleriyle yeni sultan tahta çıkarken, Abdülhamit, kalabalık bir asker eşliğinde mahkûm oluverdi” diyerek, Abdülhamit'in tahtan indirilme sürecine değinmiştir. Dergi, bundan sonra Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel siyasi sisteme de değinerek, “aslında bireysel açıdan Abdülhamit'in önemi yok. Gelişmemiş kitleler, inançlarının kutsal bir sembolü olarak, tahttaki sultana ihtiyaç duyarlar. Şeriatın kutsal yasaları ihlal edilmediği sürece kimin sultan olduğunun bir önemi yok”⁸⁹ değerlendirmesinde bulunarak, asıl önemli olanın başta bir halifenin olması olduğunu, bunun kim olduğunun önemli olmadığını vurgulamaya çalışmıştır.

Dergi, Sultan'ın indirilmesi sonrasında Genç Türklerin aldığı pozisyonu, değerlendirmiş ve geçmiş olayları örnek göstererek muhtemel öngörülerde bulunmuştur. “İstanbul dramasının açıklaması budur” dedikten sonra dergi, “Sultan'ın değiştirilmesi ile Jön Türklerin eline büyük bir koz geçtiğini” belirterek, “Jön Türklerin amacı, imparatorluğun içyapısını, milli unsurları kullanarak dönüştürmektir”⁹⁰ diyerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milli politikalarına gönderme yapmıştır. İttihat ve Terakki yönetimi bu süreçte, siyasetten ekonomiye, sosyal yaşamdan sanata pek çok alanda Türkçülük politikası izlemiştir⁹¹.

Her ne kadar 31 Mart İsyanı bastırılmış ve durum kontrol altına almış olsa da, dergi meydana gelen isyan hadisesi üzerinden örneklemeler yaparak, ortaya çıkabilecek muhtemel hadiseler hakkında öngörülerde bulunmuştur. Dergi, “Şimdi Genç Türkler gerçek galipler ve durumun efendileri” dedikten sonra “ancak zaferlerinin gücünden korkmak için birçok neden var. Örneğin, isyan eden İstanbul garnizonunun, Selanik Kolordusuna ait olduğunu unutmamalıyız ve bunlar Genç Türklere sadık olarak İstanbul'da kalmışlardı. Bu ve bazı diğer gelişmeler, Türk askerinin reformculara sadakatinin son derece istikrarsız olduğunu gösterdi”⁹² diyerek, aslında Genç Türklerin ordu içindeki siyasal ayrışmaya engel olamaması ve askerlerin propaganda etkisinde kalmasının sonuçlarını öne çıkarmaya çalışmıştır.

Dergi, Cemiyet'in söz konusu bu gelişmelerden ders çıkararak almaya çalıştığı önlemlere de değinerek, “şimdi genç Türk subayları, askerlerini ulemanın propagandalarından dikkatle koruyor, bu amaçla binlerce kişi tutuklanarak yargılanmadan öldürüldüğünü” belirterek “ancak kitlesel tutuklamalar ve din adamlarının infazları, fanatik-dini askerlerin gözünde yetkililerin otoritesini güçlendirebilir mi?”⁹³ sorusunu sormuş, bu taktiğin geçerli olmayacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Derginin burada işaret ettiği husus, 31 Mart İsyanına katılanların yargılanarak idam edilmesinden önce, ordu içinde propaganda yapan binlerce askerin yargılanmadan idam edilmesi ve bunun ortaya çıkaracağı muhtemel olumsuz sonuçları üzerinedir.

Dergi, bundan sonra askeri mahkemelerin faaliyetlerine de değinmiş ve yine bu

⁸⁹ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁹⁰ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁹¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamaya çalıştığı milli politikaları için bkz. Semiz 2014.

⁹² Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁹³ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

faaliyetlerin sonuçları üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Dergi bu konuda; “Askeri mahkemelerin, kendilerini şeriatın savunucuları olarak adlandıran ve gerici ayaklanmasına katılanları toplu infaz etmesi, ordunun yönetici kesim ile muhafazakâr alt kademeleri arasındaki iç anlaşmazlığı daha da körükleyecek. Dini güdülerle körüklenen protesto, kan akışı ile söndürülemez, aksine kan sadece ateşi daha da yakar ve içine odun atar” değerlendirmesinde bulunarak, bu eylemler üzerinden yola çıkarak “tüm bu işaretler, Türkiye için uzun süreli ağır iç mücadele ve kanlı savaşların devam edeceğini gösterebilir”⁹⁴ öngörüsünde bulunmuştur. Derginin iddia ettiği gibi, irticacı kesime karşı takınılan sert tutum, ilerleyen süreçlerde muhafazakâr kesim ile ilerici kesim arasındaki mücadeleyi ateşlemiş ve süreklilik kazandırmıştır.

Derginin yukarıda iddia ettiği gibi, ayaklanmalara katılanlar toplu infaz edilmemiş, isyanın bastırılmasının ardından, isyanın çıkışı ve sonrasında etkisi olan şahsiyetler tutuklanmışlar ve kurulan mahkemelerde yargılanarak idam edilmişlerdir. Mahkemeler sırasında suçlu bulunanların suçları ve cezaları belirtilmiştir⁹⁵.

Sonuç

Toplumlarda kalıplaşmış, özellikle dine dayanan, sistemleri değiştirmek zor ve sancılı bir süreçtir. Kendisinden sonra yeni bir dönemi başlatan Meşrutiyet’in ilanı, Osmanlı iç politikasını etkilemesinin yanında, uluslararası dengeyi de etkilemiştir. Birçok ülke gündeminde ve basın yayın organlarında olduğu gibi, Niva Dergisi’nde de ön plana çıkan Meşrutiyet’in 1876 yılında birinci defa ilanı, hem Osmanlı Devleti üzerinde artan Avrupa baskısını azaltmak, hem de çökmeye yüz tutmuş devleti reforme ederek yaşatabilmek için ilân edilmişti. İkinci Meşrutiyet’in ilanı ise; hem çöküşü durdurmak, hem de Abdülhamit’in yönetimine tepki göstermek içindi⁹⁶.

Osmanlı Devleti ile bağlantılı olarak politika geliştiren devletlerin politikalarında revizyona gitmelerine ve yeni bir siyaset belirlemelerine sebep olan Meşrutiyet’in ilanı, bölgedeki politikalarını etkileyen Rusya’nın politikalarında da etkide bulunmuştur. Boğazlar ve Balkanlarla ilgili politika yürüten Rusya, Meşrutiyet’in ilanından sonra, bu bölgelerdeki politikalarını yenilemiştir. Rus hükümet çevrelerinin yanında Rus basını da Osmanlı Devleti’nde meydana gelen bu önemli gelişmeye kayıtsız kalmamış, hem uluslararası etkisi, hem de Osmanlı Devleti’nin iç politik gelişmeleri çizgisinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Niva Dergisi bu süreçte meydana gelen olayları farklı açılardan ele aldığını görmekteyiz. Ancak, derginin olaylara kayıtsız kalmadığı gerçeği bir yana, olayları değerlendirirken Rusya’nın gelişmelerle ilgili siyasi plan ve beklentileri etkisinde kaldığı da göz ardı edilmemelidir.

Derginin, Meşrutiyet’in ilanı ile ilgili en göze çarpan ve diğer yorumlarını da etkileyen değerlendirmesi; Meşrutiyet’in ilanının Avrupa güçlerine karşı oynan bir oyun olduğudur. Dergi bu değerlendirmeden yola çıkarak, Osmanlı Devleti’nin topraklarını

⁹⁴ Niva, 25.04.1909, no 17, s. 327.

⁹⁵ Bu yargılamalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Aksın 2018.

⁹⁶ Birecikli 2008, s. 211.

Avrupalı güçlere karşı Meşrutiyet sayesinde koruyabildiğini belirtmiş, bu adıma karşı çıkarları çerçevesinde önerilerde bulunmuştur.

Dergi, genel olarak değerlendirmelerini, Rusya'nın çıkarları ekseninde yaparken, bunu İngiliz ve Fransız çıkarlarını da dikkate alarak yapmıştır. Çünkü bu süreçte Avrupa'da güçler dengesini etkileyen, müttefiklerinin yanında Rusya'nın da çıkarlarını tehdit eden Almanya vardı. Bu sebeple Niva Dergisi de, sık sık Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun Meşrutiyet sayesinde kırıldığını ve Almanya'nın buradaki etkisinin tamamen yok edilmesi için tekliflerini de belirtmekten geri kalmamıştır. Derginin Sultan Abdülhamit hakkındaki yakıştırmalarının sebebi de Almanya'nın bölgedeki etkinliği ve Rusya'nın çıkarlarını etkilemesi olabilir.

Dergi, Meşrutiyet'in ilanının Osmanlı iç politikasını nasıl etkilediği üzerinde de yorumlarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki gelenekçiler ve değişim taraftarları arasındaki mücadeleyi yorumlayan dergi, Sultan Abdülhamit ile Genç Türkler arasındaki çekişmeyi de değerlendirmiştir.

Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanlış politikalarının yanında, Sultan Abdülhamit hakkında da yorumlarda bulunmuştur. Özellikle üzerinde tartışılan; 31 Mart İsyanında Sultan'ın pozisyonu hakkında değerlendirmeler yapan dergi, Sultan'ın bu olayda isyancıların safında yer aldığı ve olayları perde arkasından desteklediği sonucuna varmıştır.

31 Mart Vakası ve Sultan Abdülhamit'in pozisyonu ile ilgili olarak, olayların arkasında dış güçlerin parmağını arama alışkanlığımız, olayları kendi dinamikleri ekseninde değerlendirmemize olumsuz etkide bulunmakta ve değerlendirmelerimizde bakış açımızı kısıtlamaktadır. Derinlemesine bilimsel bir inceleme yerine, adeta skolastik bir sistemle, daha sığ bakmamıza neden olmaktadır. Türk tarihinde 31 Mart ve benzeri olaylar, kendi doğal sebepleri neticesinde doğmuştur. Bir harici etki olma ihtimali olsa bile, ancak doğal reflekslerle ortaya çıkan olayların desteklenmesi veya körüklemesi ihtimali olabilir.

Sultan Abdülhamit'in bu olayda parmağının olması, tarihin seyrini değiştirecek bir gelişme değildir. Olması da normaldir. Buna ihanet şeklinde bakılamaz, mevkiini ve çıkarlarını korumak isteyen bir kişi olarak değerlendirmek gayet normaldir.

Niva Dergisi, Rus Hükümeti'nin politikasını takip ederek, geleneksel Rus diplomasisi gibi, ülkede yönetime hâkim olan güçleri destekleyen, eskisini kötüleyen değerlendirmelerde bulunmuştur. Dergide de bahsi geçtiği üzere, İstanbul'daki yeni rejimi tanıyan ve ilişki kurmaya çalışan ilk ülkelerden biri Rusya'dır. Rusya'nın buradaki amacı; iyi ilişkiler yoluyla iç işlerine müdahale etmeyi kolaylaştırmak ve kendi tarafına çekerek, politikalarına uygun ilişki kurabilmektir. Rusya'nın bu geleneksel politikası, Millî Mücadele sonrasında TBMM Hükümetini de ilk tanıyan ülke olarak devam edecektir.

KAYNAKLAR

a. Süreli Yayınlar

Niva Dergisi (Нива Журнал)

Niva, “Türk Devrimi ve İngiliz-Fransız-Rus İttifakı”, 26.07.1908, No: 30.

Niva, “Türk Darbesinin Uluslararası Sonucu” 09.08.1908, No: 32.

Niva, “Kültürel Devrim Taktiği” 06.09.1908, No: 36.

Niva, “Türk Parlamentosunun Açılışı” 27.12.1908, No: 52.

Niva, “Boğaz Kıyısında”, 14.02.1909, No: 7.

Niva, “Sultan Abdülhamit – Özel Hayatı”, 31.01.1909, No: 5.

Niva, “Türk Sultanının İndirilmesi”, 25.04.1909, No: 17.

Niva, “Doğu Bilmecelerinden Önce”, 18.04.1909, No: 16.

b. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Aksın 2018 Ahmet Aksın, “31 Mart Yargılamaları Üzerine Yeni Belgeler” *Sultan V. Mehmet Reşat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, Milli Saraylar Yayınları, İstanbul, s. 488-517.
- Akşin 2015 Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, İstanbul.
- Alkan 1992 Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Yayınları, Ankara.
- Alkan 2008 Necmettin Alkan, “1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Görüşmelerinin Önemi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 175 (Temmuz), s. 48-52.
- Aslan 2010 Taner Aslan, “31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askeri Faaliyetlere Dair Yazışmalar”, *OTAM*, 28, s. 1-26.
- Aslan 2008 Taner Aslan, “İttihâd-ı Osmanî’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne”, *BİLİG*, 47, s. 79-120.
- Avcıoğlu 2013 Doğan Avcıoğlu, *31 Mart’ta Yabancı Parmağı*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Aysal 2006 Necdet Aysal, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2006,37-38, s. 15-53.
- Belen 2016 Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Birecikli 2008 İhsan Burak Birecikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2, (3), s. 211-226.
- Çakmak 2003 Zafer Çakmak, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 4, s. 17-18.

Ahmet ÇELİK

- Çavdar 2001 Necati Çavdar, “Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası’nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, *History Studies*, 3 (1), s. 69-82.
- Dikici 2010 Ali Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6 (24), s. 75-108.
- Doğanay ve Açıkşes 2012 Rahmi Doğanay, ve Erdal Açıkşes, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Data Yayınları, Ankara.
- Gazel 2019 Ahmet Ali Gazel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kâmil Paşa’nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 2019, s. 51-69.
- Gözler 2000 Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Zürcher 2012 Eric Jan zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaca 2008 Nuray Karaca, *Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi*, Anı Yayınları, Ankara.
- Karagöz 2004 Hakan Karagöz, “Osmanlı-Alman Münasebetlerinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, s. 21-46.
- Karpat 2015 Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kocabaş 1991 Süleyman Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?*, Vatan Yayınları, İstanbul.
- Kurat 2011 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya 18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara.
- Oğuz 2014 Ahmet Oğuz, “Birinci Meşrutiyet Meclisi’nin Kapatılmasına Dair Bazı Tartışmalar” *Nevşehir Barosu Dergisi*, 1 (1), s.41-67.
- Saygılı 2016 Hasip Saygılı *1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid*, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- Semiz 2014 Yaşar Semiz, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, s. 217-244.
- Sezer 2017 Selim Sezer, “Volkan Gazetesinde 31 Mart Vakası”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, (2), s. 143-159.
- Soofizadeh, 2014 Abdolvahid Soofizadeh, “Osmanlı ve İran Meşrutiyeti Karşılaştırması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (35), 2014, s. 286-296.
- Tunaya 1984 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tunaya 1998 Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, Yenigün Yayınları, İstanbul.

Rus Basını'nda (Niva Dergisi) İkinci Meşrutiyet Süreci ile İlgili Değerlendirmeler

- Turan 2018 Orhan Turan, “II. Meşrutiyet’in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliğinin Değerlendirmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 60, s. 65-86.
- Zeyrek 2012 Suat Zeyrek, “II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bazı Düşünceler: Darbe mi? Devrim mi?”, *OTAM*, 31, s. 201-227.
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Niva_\(magazine\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Niva_(magazine)) Erişim Tarihi: 11.03.2020.

Eklер

Ek 1: Sultan Muhammed Reşat ve Sultan İkinci Abdülhamid (Niva, 25.04.1909)

№ 17.

1909

Н И В А

1909

327

действительно нужны. — Д-р. Хвоцинский подчеркнул, что для того, чтобы наша армия могла выступить в случае новой войны действительно одтой и обутой, нужно забыть о благотворительности и о всяком поощрении той или другой патриотической организации.

При постановном обсуждении деп. Бобянский указал, что мирная организация интендантства совершенно не приспособлена к военному времени; в иностранных армиях интендантство слито с самой армией и составляет значительную и уважаемую часть военной среды, у нас же интендантство и армия — два борющихся между собою лагеря. Интендантство должно лишь контролировать заготовки, а не заниматься самими этими заготовками. Образовательный ценз интендантских чинов очень низок, и в ведомстве царит атмосфера грубости и приниженности.

Смѣта принята со всеми предложенными комиссией сокращениями.

Смѣта св. синода рассматривалась в 94-м заседании Гос. Думы, 14-го апреля. Докладчик комиссии, деп. Ковалевский, указал, что большинство пожеланий, выраженных Думой в прошлую сессию, остались невыполненными, и предложил повторить их.

Съ обширной рѣчь выступил деп. Львовъ 2-й, председатель комиссии по делам православной церкви, не согласившийся с предлагаемыми комиссией распространения на денежные обороты ведомств общих правил отчетности перед гос. контролем. Но главная часть рѣчи была посвящена резким нападкам на обер-прокурора и его положение в ведомств св. синода: обер-прокурор в сущности стоит во главе всех отраслей управления при св. синоде и даже наблюдает за поведением архиереев, и синод является в его руках вполнѣ послушным орудием. Необходимо без всякаго промедления созвать всероссийский помѣстный собор, который отменит всю обер-прокурорскую власть и передаст всю власть в церковном управлении иерархам.

Обер-прокурор св. синода, проф. Лукьянов, в лучшасей рѣчи отнесся къ пожеланиям бюджетной комиссии несочувственно. Онъ протестует против распространения действительного гос. контроля на средства, получаемые ведомством из церковных ресурсов, так как эти средства — церковная собственность, а не государственная. Что касается вопросов о церковном управлении, и вообще о положении св. синода и о роли в нем обер-прокурора, то обсуждение ихъ пошло, по поводу той или другой смѣты, едва ли допустимо. Сложность, важность и ответственность этихъ вопросов должны выдвигать на Гос. Думу известная ум, темъ болѣе, что окончательное разрешение они могут получить не иначе, как путемъ соборнаго обсуждения. Гос. Дума надежит облегчить, насколько возможно, мирное развитие нашей церковной жизни безъ какихъ-либо крушений, и желательныхъ скачков, и вадается теперь въ вопросы, столь еще неопределенные, какъ вопросъ о помѣстномъ соборѣ, было бы неумѣстно.

Прения далеко еще не окончены. Успѣхи высказываются только еп. Ездопѣй, обвинивший Гос. Думу въ томъ, что она поставляет на автономию церкви, и гѣсколько сая-

ценниковъ, поддерживавших ту же точку зрѣнія, да представители с.-д. фракціи, отнесшіе къ смѣтѣ, по обыкновенію, отрицательно.

Въ 92-мъ заседаніи Гос. Думы, 11 апреля, — единственно, которое не занималось бюджетомъ, — на очередь было поставлено дальнейшее обсуждение наказа.

Султанъ Магометъ V, новый монархъ Турціи, провозглашенный національнымъ собраніемъ, 14 апреля с. г.

Наиболѣе интересныя прения возникли по поводу ст. 169 наказа: «Если по выслушаніи отчета министра на запросъ Думы, кроімъ формулы перехода къ очереднымъ дѣламъ, предлагается направление дѣла въ порядкѣ ст. 60 укр. Думы (на Высочайшее благовозрѣніе) — это предложение голосуется раньше другихъ, и принятие его устраиваетъ голосование предложенныхъ формулъ». Вопросъ ставитъ такъ: право это — или обязанность Думы?

Правые, во главѣ съ деп. Замысловскимъ, находят, что въ силу ст. 60 укр. Думы это — ее обязанность, и потому обсуждаемую статью нужно исключить изъ наказа.

Однако фракція к.-д. въ лицѣ деп. Милюкова, октябристы, въ лицѣ деп. Гучкова, и весь оппозиціонный фракція признавали, что Дума никоимъ образомъ не должна считать себя обязанной пользоваться своимъ правомъ во всехъ безъ исключения случаяхъ и въ каждомъ отдѣльномъ случаѣ можетъ высказать свое мѣтѣе, достаточно ли это серьезное, чтобы возбудить дѣло на Высочайшее благовозрѣніе. И этотъ взглядъ одержалъ верхъ на баллотировкѣ.

Не мѣшаетъ отмѣтить, что Гос. Дума отвергла обязательность поименнаго голосованія при постановленіи Думой по всемъ законопроектамъ объ установленіи новыхъ или отменѣ старыхъ налоговъ и косвенныхъ налоговъ, пошлинъ и вообще какихъ бы то ни было денежныхъ сборовъ съ населения, а также и при разрѣшеніи займовъ.

Изложене турецкаго султана.

(Политическое обозрѣніе).

Своеобразный, полный неожиданности темпъ турецкихъ событийъ продолжается: революціонная армія, осаждавшая столицу, при полномъ несопротивленіи правительства, продолжая сопротивление гарнизона, побѣдоносно вошла въ городъ, разрушила артиллерійскимъ огнемъ казармы бунтующихъ и окружила резиденцію султана желѣзнымъ кольцомъ штыковъ и пушечныхъ жерель. Верные надышаху гвардейцы, въ числѣ несколькихъ тысячъ человекъ — частью сдались, частью пробиваясь съ тремя пушками на окрестную высоту и были разбиты комитетскими войсками, при чемъ многимъ удалось спастись и скрыться. Надъ Нидизъ-Кюсюмъ съ первыхъ же часовъ осады былъ вывѣшенъ бѣлый флагъ. Ни самъ султанъ ни его правительство не принимали никакихъ мѣръ къ оборонѣ столицы. Въ то время, какъ осада велась чрезвычайно планомерно подъ общемою командою младотурецкаго генералиссимуса Махметъ-Шефкетъ-пашы, въ действительности защиты не чувствовалось никакого плана, не было объединяющей воли и мысли: каждая изъ казармъ оборонялась сама, насколько хотѣла и пока хотѣла обороняться. Если младотурки насчитываютъ въ сво-

Султанъ Абдуль-Гамидъ, низложенный національнымъ собраніемъ, 14 апреля с. г.

Ek 2: Türk Devrimi ve İngiliz-Fransız-Rus İttifakı (Niva, 26.07.1908)

В А	1908	529
Турецкая революція и англо-франко-русскій союзъ.		
Политическое обозрѣніе.		
<p>Европѣ приходится одновременно быть свидѣтельницею и на- зрѣвающаго въ Константинополѣ революціоннаго кризиса, угро- жающаго всеевропейской свалкой, и героическихъ усилій ди- пломатіи тройственнаго союза локализовать восточный по- жаръ, дать охватившему мѣстные народы движенію мирный ис- ходъ и благополучное разрѣшеніе.</p>		
<p>Турецкая революція, неожиданная и немного загадочная по источникамъ своего происхожденія, не успѣла завершиться консти- туціонной реформою, какъ сразу приобрѣла огромное междуна- родное значеніе. Она тотчасъ же перевернула вверхъ дномъ блестя- щее подожженіе, занятое въ Константинополѣ Германіей, и оставила висѣть въ воздухѣ англо-русскій проектъ македонскихъ реформъ, выработанный во время недавняго ревельскаго свиданія Государя Императора съ королемъ Эдуардомъ. Первымъ словомъ младоту- рокъ, еще даже не успѣвшихъ стать у власти, было категорическое заявленіе, что съ момента провозглашенія турецкой конституціи всякія соглашенія иностранныхъ державъ относительно порядковъ управленія Македонією совершенно утрачиваютъ свою силу, пре- вращаются въ запачканный чернилами листъ бѣлой бумаги, и только Турецкая палата депутатовъ еще не созвана, а ея грядущее появленіе на свѣтъ уже снѣжно учитывается въ сферѣ международныхъ отношеній такъ-называемымъ «явочнымъ по- рядкомъ». Напримѣръ, въ Джумаѣ народъ прогналъ тамошняго офицера реформированной международной жандармеріи, француза, находя, что послѣ объявленія конституціи иностранная жандар- мерія стала совершенно излишней. Приблизительно такія же сцены происходили и во множествѣ другихъ пунктовъ. Сама Бли- стательная Порта въ этомъ случаѣ нисколько не рас-</p>		

Ek 3: Türk Parlamentosunun Açılışı (Niva, 27.12.1908)

Открытие турецкаго парламента.

(Политическое обозрѣніе).

Наконецъ-то Турція пережила давно жданный день официальнаго рожденія своей конституціи. Уже наканунѣ населеніе столицы готовилось къ національному празднику. Съ утра городъ походилъ на волнующееся море. Улицы, переполненные народомъ, нестрѣли флагами, значками. Оживленіе царило необычайное. Отъ Пльдизъ-Кіоска до зданія парламента разставлены войска. По улицамъ быстро проносятся экипажи. Ёдутъ депутаты, министры, сановники. Толпа привѣтствуетъ ихъ криками: «Да здравствуетъ парламента!», «Да здравствуетъ свобода!». Ждутъ султана. Впередѣ проносится эскадронъ кавалеріи съ обнаженными саблями. Небольшой интервалъ — открытая коляска. Султанъ въ генеральской формѣ, сумрачный, видимо больной. Противъ него первый секретарь съ портфелемъ въ рукахъ, въ которомъ тронная рѣчь султана. Войска привѣтствуютъ падишаха. Знамена склоняются, султанъ оживляется и отдаетъ честь. За коляской опять эскадронъ кавалеріи и кареты съ принцами крови. Кортель приближается къ парламента. На перронѣ Кіамиль-паша, окруженный министрами, ожидаетъ султана. Въ сопровожденіи своихъ сыновей султанъ входитъ въ царскую ложу. Весь парламента встаетъ, какъ одинъ. Поклонъ, и секретарь читаетъ тронную рѣчь, приблизительно слѣдующаго содержанія: «30 лѣтъ назадъ я далъ конституцію, но мнѣ совѣтовали приостановить ее въ виду неподготовленности народа. Теперь я убѣдился, что народъ достаточно подготовленъ, и возобновилъ дѣйствіе конституціи, которая есть и будетъ существовать всегда (Громкіе аплодисменты и клики: «яшасынъ»). Для проведенія моей мысли въ жизнь назначенъ былъ кабинетъ Кіамили-паши. Начало конституціонной эры омрачилось нарушеніемъ вѣрности отечеству болгарскимъ княземъ, румелійскимъ вали Фердинандомъ и нарушеніемъ довѣрія и трактата Австро-Венгеріи, присоединившей Боснію и Герцеговину. Но надѣюсь, что, при помощи державъ, мое правительство вмѣстѣ съ парламентомъ благопріятно разрѣшитъ эти затрудненія. Вамъ представить бюджетъ на будущій годъ. Финансы требуютъ вашего особеннаго вниманія. Необходимо также все сдѣлать, чтобы армія и флотъ находились на надлежащей высотѣ. Вамъ представить законопроекты по этимъ и другимъ вопросамъ, требующимъ разрѣшенія. Объявляю парламента открытымъ и призываю Божье благословеніе на его работы» (Продолжительные аплодисменты). При упоминаніи о «невѣрности румелійскаго вали Фердинанда» въ залѣ оживленіе. Когда секретарь читаетъ слова манифеста, касающіяся Австріи, всеобщее одобреніе. Послѣ тронной рѣчи высшее духовное лицо прочло молитву. Отвѣтомъ былъ общій «аминь». Затѣмъ султанъ произнесъ